

dio *L'Armor* i manje važan kopneni *L'Argout*. Među ovim dijelovima postoje izrazite razlike. B. izbija u otvoreni ocean i njene su obale izložene jakim udarima valova. Osobito su na zlu glasu zbog čestih oluja i jakih morskih struja istaknuti zapadni dijelovi i strme sjeverne obale. Osim ovih poteškoća bogatstvo mora i siromaštvo te nesigurnost života na kopnu upućivali su Bretonci stalno na more. Za njih more ima veće značenje nego kopno. Život na moru i borba s njegovim poteškoćama učinili su od obalskih Bretonaca najsmjelije i najbolje francuske mornare. Osim rada u trgovačkoj i ratnoj mornarici stanovnici sjevernog primorja bave se uz obalsko i pučinskim ribolovom oko New Foundlanda (Paimpol i St. Malo) i Islanda (St. Malo), dok stanovnici jugozapadnog i zapadnog primorja love srdele i tune duž francuskih atlantskih obala i daleko na jug do Maroka (središta Lorient, Douardanez i dr.). Uz pomorstvo razvijeno je i ratarstvo. U sjevernom primorju, osobito u Léonu, zahvaljujući utjecajima Golfske struje, vlada vrlo blaga klima, pa se intenzivno odgaja povrće (jagode, artičoke, luk i dr.). Povrće se izvozi poglavito u Englesku preko luke Roscoff i u velike gradove Francuske. I u južnom je primorju razvijeno poljodjelstvo (ječam, zob, heljda, jabuka za jabučnicu), a oko Lorienta odgaja se povrće.

U kontinentskoj B. ili *L'Argoutu* glavno je zanimanje stočarstvo (goveda i konji), dok je ratarstvo (ovas, ječam i različno voće) ograničeno na male površine. U stočarstvu se uvode sve novije i racionalnije metode, jer usavršavanjem saobraćaja i blazinom velikih tržišta (Pariz) postaju za ovu gospodarsku granu sve povoljniji uvjeti.

Veleobrta je, u vezi s geografskim položajem, glavnim zanimanjem i sastavom zemljišta. Istaknuti zapadni dio Bretagne bio je vrlo pogodan za uređenje prvorazredne ratne luke. Tu se razvio Brest, jedno od najstarijih i najbolje uređenih evropskih pomorskih uporišta. Oko Bresta se razvio i živ, osobito ratni veleobrta. U jugoistočnom dijelu B. ima bogatih rudnika s dobrom vrstom željeza, što je uz povoljan geografski položaj bio jedan od glavnih uvjeta, da se u Nantesu i St. Nazairu razvio živi veleobrta, poglavito brodogradnja. S ribolovom je u vezi veleobrta za konzerviranje i preradu ribe (Lorient, Nantes, Douardanez, Paimpol, St. Malo i dr.). U kopnenoj B. osim prerade mliječnih i mesnih proizvoda važan je kožni veleobrta (Fougères).

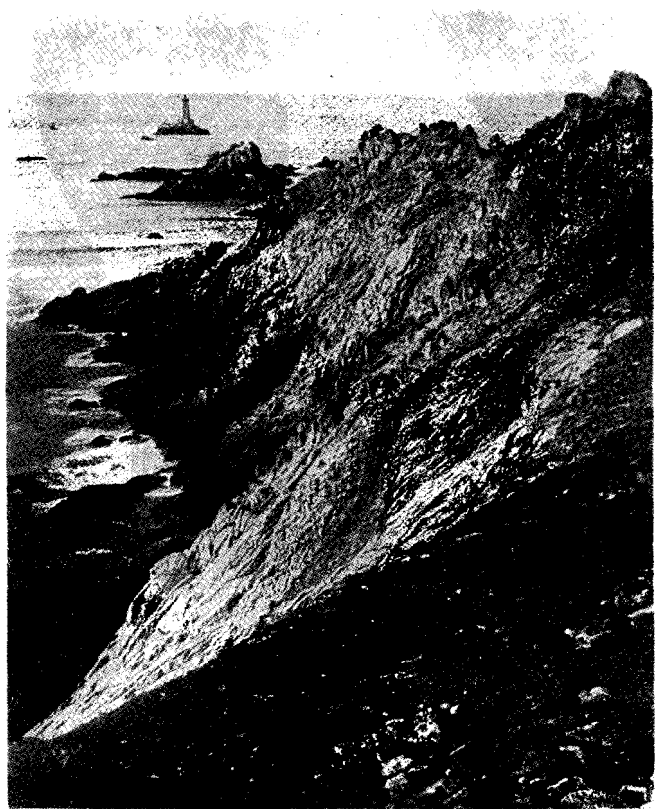
Blaga klima, šarenilo i zanimljivost ribarskog života u primorju, bogatstvo povijesnih spomenika (dolmeni i brojni dvorci) i osobitosti bretonskog krajolika i stanovništva privlače veliki broj stranaca. Najposjećeniji su St. Malo na S i La Baule na J.

Promet je u vezi s položajem, privrednim značenjem i reljefom. Glavne prometne linije su one, koje spajaju Brest, najistaknutiju i najvažniju točku B., s ostalom Francuskom. Zbog razvijenog ribolova i povrćarstva i potrebe za brzi prijevoz ove robe osobito su važne pruge, koje idu kroz obalne krajeve. Zbog ekonomskih i vojničkih razloga Francuska je prije ovog rata gradila i prvu modernu cestu između Bresta i Pariza. Važna je i željeznička pruga, koja spaja najvažnija mjesta sjeverne i južne obale St. Malo i St. Nazaire. Blag reljef i mali pad rijeka omogućili su vezanje glavnih tokova i kopanje plovnih kanala: Brest-Nantes, na koji je vezan poprečni kanal St. Malo—ušće rijeke Vilaine.

B. je podijeljena na pet départementa. Osim gospodarskih središta, koja smo spomenuli, Rennes je povijesno i kulturno sjedište Bretagne. Na 35.301 km² živi u B. 3.056.078 stan. ili 89,12 na 1 km² (1936).

LIT.: Gallouedec, *La B.*, Pariz 1917; G. Geniaux, *B. vivante*, Pariz 1912; A. le Braz, *La B.*, Pariz 1925; J. Gautier, *La B., Sites, Arts et Coutumes*, Pariz; *La B.*, Encyclopédie par l'image, Pariz 1934. J. R.-c.

B. je nastavana od keltskih Aremoričana, koje je pokorio Cezar 57/56 pr. Kr. Bila je pripojena Galiji Lugdunskoj (Gallia Lugdunensis III.). U 5. st. pos. Kr. sklanjaju se u nju Briti potiskivani od Anglo-Sasa iz Britanije (Britannia cismarina minor). Franci ih prisile već za Klodoveha, da priznaju njihovu vrhovnu vlast, ali ona ostaje tako labava, da mora Karlo Veliki zbog bretonskih zuluma urediti vojnu granicu, združivši grofovije Rennes i Vannes u Bretonsku marku. Pritješnjivani Karlovom moći Bretonci se ujedine još za njegova života pod zajedničkim vladarom, koji se zove sad vojvoda sad kralj, i mirom u Angersu 851 čak steknu Bretonsku marku. I kraj stalnih unutrašnjih borba sretno odbijaju navale svojih normanskih susjeda.

BRETAGNE, Rt Raz
(*La France, Géographie illustrée*)

Tek 1113 prijeđe B. pod vrhovnu vlast engleskoga kralja Henrika I., a 1166 mora Conan IV. predati B. kao miraz svoje kćeri Konstancie kralju Henriku II. za njegova maloljetna sina Geoffroya. No već Ivan bez Zemlje ustupi B. primirjem u Thouarsu 1206 francuskom kralju Filipu II. Augustu, koji je dade u leno Petru Mauclercu de Dreux, mužu Konstancine kćeri Alice. Poslije smrti posljednjega muškoga člana te dinastije (1488) njegova se kći Ana uda 1491 za francuskoga kralja Karla VIII., a 1499 za njegova nasljednika Luja XII. Kći iz toga braka Kladija donese 1514 B. u miraz budućem kralju Franji I., koji je 1532 trajno pripoji kraljevskoj zemlji, zajamčivši bretonskim staležima, da će njihova prava biti poštivana. Za vrijeme revolucije B. je radi svojega rojalizma bila pozornicom ogorčenoga građanskog rata (→ Chouans). M. G.-c.

Život Bretagne (Armorique) uvjetovan je njezinim položajem. S tri strane oplakuje je ocean, koji joj je i nametnuo ime galskog oblika Aremorica (Primorje, upor. gaélski »armor« = primorje).

Današnji Bretonac i pokraj svojih potpuno francuskih osjećaja voli govoriti jezikom, kojega početci u Francuskoj zalaze u vrijeme saskih navala (6. st.). Keltsko narječje, razasuto po različnim predjelima armoričkog područja, dijeli se u četiri govora: trégorois, léonais, cornouaillais i vanne-

BRETAGNE, Svjetionik i ribarske ladice na Kanalu
(*La France, Géographie illustrée*)

tais. Ovaj se posljednji dosta razlikuje od ostalih, tako da Bretonac iz Quimpera teško razumije onoga iz Vannesa. Bretonsko narječje pripada keltskoj jezičnoj grupi, koju J. Loth dijeli u dva ogranka: gaélski i čisti bretonski. Gaélski ogranak obuhvaća irski, škotski oko Highlands i govor na otoku Man. Uz bretonski stoje waleski (fr. gallois), kornuajski i armorički ili bretonski. Svi se ovi srodni jezici nisu nikada prestali govoriti osim kornuajskoga, koji nestaje krajem 18. st.

Postoje dvije različite epohe u povijesti bretonske kulture: jedna junačka, prije revolucije i carstva, druga suvremena, nadahnuta Brizeuxom (v.), koja doseže svoj najveći razvoj 1889, kada je Louis Tiercelin (v.) objelodanio svoj *Parnasse breton*.

Prava je književna slava B-e njena divna zbirka narodnih legenda i pjesama, koju nova otkrića dnevno povećavaju, jer je pjesništvo na keltskom jeziku najčešće usmeno i prema tome bezimeno. Njeni se prvi spomenici odlikuju starinskim duhom i snagom dočaravanja.

Do nas je došlo malo svjedočanstava prvih razdoblja. Tek od 16. st. bretonski su bardovi počeli tiskati na letcima svoje »gvversious« i »sonious«, koje su pronosili putujući pjevači. »Gvversious« su mračne, fantastične pjesme, koje pričaju o natprirodnim pojavama, čedomorstvima, smrtonosnim dvobojima, izdajama, otmicama i svakovrsnim nasiljima. »Sonious« odišu drugačijim mislima i prožete su nježnim i čovječanskim osjećajima. To su ljubavne pjesme, slatke elegije, snatrenja i razočaranja, plesni napjevi, igre i dječja kola.

U 17. i 18. st. vrlo je ojačala književna proizvodnja, a da nije moguće saznati autore tih ritmičkih pjesama, tužaljka, maštanja i t. d., koja otkrivaju na snažan način rasnu dušu. Tim prvim razdobljem vlada jedino ime Michel Le Nobletz de Kéroden. Taj popularni pisac iz kraja 16. st. pokušao je zabaciti francuski duh, što ga je uspostavila središnja vlada, kojoj je jezgra Ile de France. Išao je od grada do grada propovijedajući vraćanje iskonskoj vjeri i recitirajući svoje pjesme, kojih su se prijepisi prodavali na tisuće. Uspjeh mu je bio tako velik, da su se našli učenici, koji su iza njegove smrti nastavili njegov rad. Ali to je bio isprazan rad, koji nije dugo trajao.

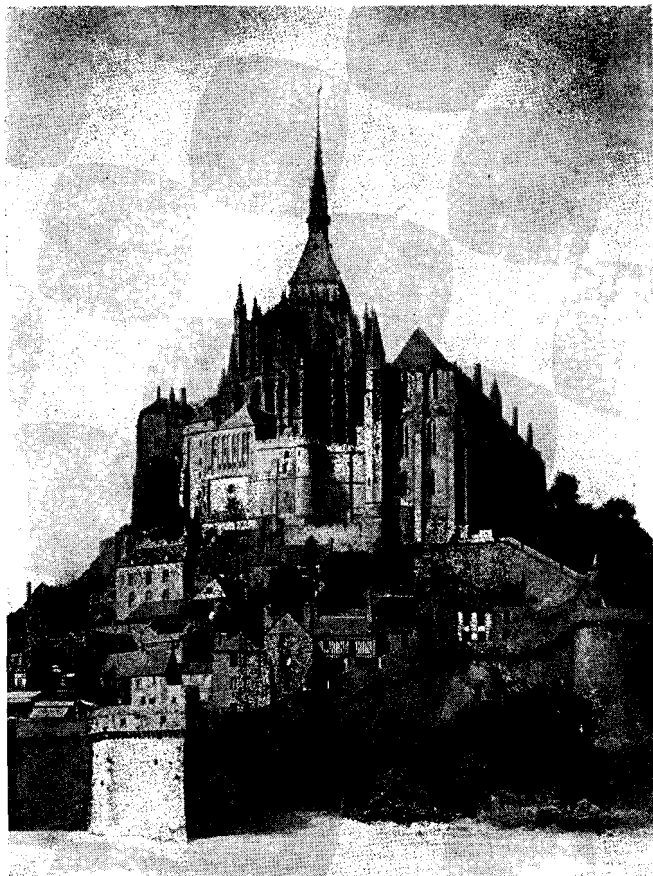
Početak 19. st. Le Gonidec, Émile Souvestre, La Villemarqué, Brizeux radili su na uskrnuću regionalne umjetnosti. Slijedili su ih Luzel (v.), Anatole Le Braz (v.), Narcisse Quellien (v.) i t. d.

BRETAGNE, Unutrašnjost bretonske kuće u Dinanu (Orbis terrarum)

Le Gonidec, * Conquet 1775, † Pariz 1836, iz plemićke je obitelji. Nosio je neko vrijeme svećeničku halju, našao se zatim u sredini revolucionarne drame, a za vrijeme carstva stupio je u šumsku upravu. Umirovljen 1834 ode u Pariz i posvećuje se poučavanju bretonskog jezika. Objavio je *Grammaire celto-bretonne* i *Dictionnaire*. Osim tih jezičnih radova preveo je bibliju i različna pobožna djela. — Émile Souvestre, * Morlaix 1806, † Montmorency 1854, bio je knjižarski pomoćnik u Nantesu, profesor u Brestu, Mulhouseu i na pravnoj školi u Parizu, gdje se stalno nastanio

1836. Posvetio se kultu svoga zavičaja. Djelima kao *Les derniers Bretons* (1835—1837—1854), *Le Foyer Breton* (1844—53) i *En Bretagne* (1867) mnogo je pridonio upoznavanju književnosti i običaja keltske zemlje. Ostavio je i dva mala sveska pjesama *Trois femmes poètes inconnues* (1829) i *Rêves poétiques* (1830). Stihovi su mu slabi, ali zvuče ugodno. — La Villemarqué (Théodore Claude Henri vicomte Hersart de), * Keransker kraj Quimperlea 1815, † 1895. Iza svršenih nauka u sjemeništu u Nantesu otišao je u Pariz i polazio École des Chartes. Jedan od prvih

BRETAGNE, Mont-Saint-Michel (Orbis terrarum)

utvrdio je porijeklo *Romans de la table ronde* (1841 u Revue de Paris). Kasnije nastavlja taj rad i izdaje *Contes populaires des anciens bretons* i t. d. (1842). Na isti se predmet nadovezuje djelo *Myrdhinn ou l'Enchanteur Merlin, son histoire, ses oeuvres, son influence* (1862). Objelodanio je zatim *Dictionnaire français de Le Gonidec* (1847), *Grammaire bretonne et dictionnaire breton-français de Le Gonidec* (1850), *Poèmes des bardes bretons du sixième siècle* (1850), *La légende celtique* (1859), *Le Grand mystère de Jésus* (1865), *Poèmes bretons du moyen âge* (1879) i t. d., ali najviše se proslavio zbirkom bretonskih narodnih pjesama *Barzaz Breiz* (Bretonski bard, 1838). Uspjeh je bio golem. Izazvao je i dugu prepirku o autentičnosti tekstova. Danas je ta borba završena zahvaljujući Lothu, učenom autoru *Chrestomathie bretonne*, pa treba odati priznanje tom odličnom djelu, kojega je utjecaj na pokret keltskih nauka neosporan. Čak ni Brizeux nije izbjegao njegovu utjecaju. Bez toga djela ne bi bez sumnje bilo preporoda bardizma, kojim se ponosi svaki Bretonac. — Jean Le Guenn bio je slijep od mladosti; zimi se zatvarao u svoju kolibu uz obalu Tréguiere i tu, sjedeći uz vatru kraj žene, stvarao svoju umjetnost, pjevao bretonske stihove. Kad je svršio kiticu, urezao je u komadić drveta jednu crtu; koliko je bilo crta, toliko je bilo i kiticu. Kad je došlo ljeto, išao je sa ženom od mjesta do mjesta, gdje su bile kakve svetkovine. Naslonjen na zid, uzimao je koju od svojih daščica te, prelazeći prstima rezove, čitao duševnim očima kiticu, koju je stvorio, i pjevao pred mnoštvom. Njegova su lutanja uvijek svršavala u Morlaixu, gradu bretonskih izdavača, gdje su tiskane njegove pjesme. — Guill.-René de Kerambun, * Begar 1813, † Prat 1852, tražio je narodne pjesme, ali je i sastavio neke, koje su bile smatrane autentičnima i dale povoda mnogim raspravama. — Presper Proux, * Poullaouen početkom 19. st., † Morlaix 1872, kao siroče svršio je nauke u Saint-Polu i u gimnazijama u Saint-Brieuxu i Lorientu, a zatim putovao. Vrativši se u domovinu oženio se i 20 godina bavio ubiranjem poreza. Ostavio je dvije zbirke bretonskih stihova *Kananouennou gret gant ur c'hernevod*, 1838; *Bombard Kerné* (La Bombarde de Cornouaille), 1866. — Jean-Marie Le Jean bio je iz Plounériena (sjeverna obala);

on bi se ubrajao među najbolje bretonske barde, da mu alkohol nije skratio život. Kao otpušteni učitelj sklonio se u Pariz, gdje je u bolnici završio bijedni život. Po svojim pjesmama, razasutim u časopisima, nazvan je »Eostik koat ann noz« (slavuj šume i noći). — Jean Pierre le Scour, trgovac, zatim sudac trg. suda u Morlaixu. Zvali su ga »Barde de Notre-Dame de Rumengol«. Ostavio je dva sveska keltskih stihova: *La Harpe de Rumengol* (1867) i *La Harpe de Guingamp* (1869). — Olivier Souvestre. Otac mu je bio mlinar. On je sam bio namješten na orléanskom kolodvoru u Parizu. Kada je planuo ustanak Komune, borio se i dobio hitac u usta. Za kratko je vrijeme umro. Autor je epskog remek-djela *Le Roi Galon et la ville d'Is*. S njim svršava stara bardska škola.

Sve do 19. st. bretonski pjesnici francuskog izražaja malobrojni su, ako se ne smatra, da je neki pisac rodom iz Bretagne u isti čas i predstavnik te pokrajine. U prvim godinama 19. st. mogla bi se spomenuti mnoga imena, ali ta se književnost najviše razvija s ovim posljednjim romanticima: Louis Tiercelin (v.), Anatole Le Braz (v.), Tristan Corbière (v.), Charles Le Goffic (v.).

Ima dosta mladih bretonskih pjesnika: Emile Boissier, Jean Plémeur, Henri Droniou, Frédéric Blin, Hugues Rebell, J. B. Illio, Raoul de La Grasserie, Fleuriot-Kérinou, Yann Nibor, Louis Marsolleau, Armand Dayot, Louis Ernault, Camille Lemercier d'Erm i t. d. ... Napokon Charles Monselet i naročito Villiers de l'Isle-Adam.

Već od 16. st. B. je imala i svoje pjesnikinje: Anne de Rohan, Marie Desroches, Madame Desormey, kneginja Salm-Dyck, gđica Dudrezène, nježna Elisa Mercoeur, Sophie Ulliac Trémadeure, Mélanie Waldor, Sophie Hue, Léoncadie Penguer, Adine Riom i t. d. Među ovim posljednjima naročito su se istakle svojim darom, iako ne pokazuju osobine pravih bretonskih pjesnika, Mélanie Waldor i Elisa Mercoeur (v.).

P. Cl.

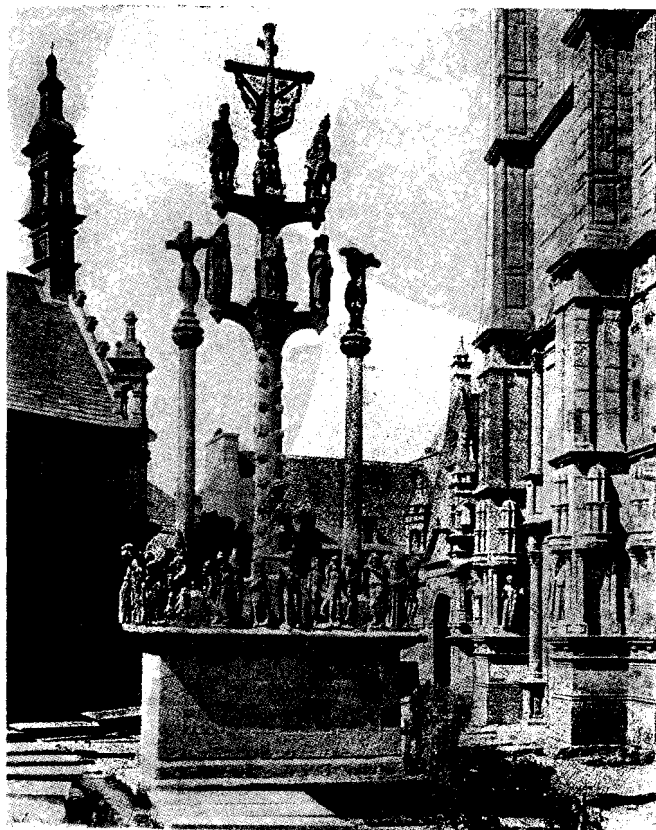
U etnografskom pogledu B. ide među one zemlje, koje su sačuvala mnogo razmjerno svježije starine poput Skandinavije, Irske, Pireneja i t. d. Tome je razlog u jednu ruku vrlo jaka stara podloga u kulturi sela, a u drugu ruku slabo razvit promet i po tome izolacija seoskoga stanovništva i njegova sklonost konzervativnosti. U etnografskoj slici B-e udaraju osobito u oči građevine i nošnje, pa i drugo štošta u materijalnoj kulturi. Kuće su na selu u novije vrijeme redovno zidanice od kamena (granita), pokrite crijepom, pretežno na kat, mogu sjećati na naše primorske

kuće. Sporedne, gospodarske zgrade, često su još veoma proste: dva kamena zida s krovom od slame, žuke (Genista) ili druge koje biljke sa prostranih »landes«, a drži ga konstrukcija često grbavih hrastovih motaka. Inače su bretonski domovi jednokrovnoga tipa, t. j. sve su važnije stambeneigospodarske prostorije poredane pod jednim sljemenom; tu je još nerijetko prostor za stanovanje ljudi odvojen samo drvenom pregradom od prostora za stoku. I kućni je uređaj i njegov razmještaj u mnogome staro dobro: prijekladi na otvorenim

BRETAGNE, Na trgu u Lorientu (Orbis terrarum)

ognjištima, željezne ploče za pečenje peciva, teški stolovi s udubinama za zdjele usred prostorije, postelje često visoke dvospratne, stare domaće seljačke majolike i t. d. To vrijedi i za oruđe, još i sada dobrim dijelom drveno (brane od granja i drača, kao na Balkanu, ili drvene), a i za druga pomagala, sprave i tehnike rada: drveno ručno lončarsko kolo, kružni tijesak za ulje s kamenim valjcima (kao na Jadranu), priprosta drvena kola s 2 točka i t. d. Kao značajno piće ističe se u B. jabukovača. Narodna je umjetnost dugo bila živa, napose drvorezbarska (s ulaganjem kositera), pa se i danas ogleda osobito na rezbare-

BRETAGNE, Kalvarija u Saint-Thégonnecu

nim dijelovima pokućstva, žlicama (napose svadbenim), štapovima (»pen-baz« seoskih starješina s okovanim ili kvrgastim prihvatom). Etnografska su osobitost B-e i nošnje, naročito žena: od mrke tkanine posebna kroja, s bijelim ovratnikom i jednostavnom bijelom ukrućenom kapičom s krilima; među nakitom ističu se spone od žice arhaična oblika sa staklenim šarenim zrnima. I u duhovnoj kulturi i socijalnim odnosima čuvaju Bretonci još mnogo starine: tako se uz ondješnje brojne čuvene prethistorijske kamene spomenike (dolmene i menhire) već od davnine povezao često kakav naročit kult, legende, vjerovanja i magički čini (na pr. za plodnost i dr.), i nerijetko su postali predmet kršćanskoga kulta; veoma su raširena mnoga vjerovanja, davanje kositrenih likova kao zavjetnih darova, čuvanje lubanja pokojnika u mrtvačnicama i rakama i t. d. Među običajima spomena su vrijedni svadbeni obredi, a tu osobito uloga rezbarenih žlica i štapova, dužnost mladoženje, da dvori svatove, pa u dijelu B-e običaj, da se svatovi goste na ledini spustivši noge u jarke za tu svrhu iskopane. — Etnografska struktura B-e pokazuje, osim brojnih mladih kulturnih naslaga došlih s juga i istoka, osobito dvije vrlo stare, koje i daju arhaične crte ondješnjoj prosvjeti sela: jedna pripada pradavnoj kulturnoj struji iz Sredozemnoga mora (uz atlantski pojas Evrope do Skandinavije), odakle tolike analogije s etnografijom Sredozemlja, pa po tome i našega jadranskog područja, a druga je stara keltska podloga Bretonaca, s pojavama srodnim u drugih ogranaka Kelta po Evropi.

LIT.: L. Weisgerber, *Das Bretonentum nach Raum, Zahl und Lebenskraft*, Halle 1940; Verneau, *L'homme*, Pariz 1930; A. Haberlandt, *Beiträge zur bretonischen Volkskunde*, Beč 1912; Buschan, *Illustrierte Völkerkunde*, II/2, Berlin 1926.

BŘETISLAV, ime čeških knezova iz porodice Přemyslovića.

B. I. (1034—1055), nezakoniti sin kneza Oldřicha i Božene, istaknuo se još za očeva života u borbama s Mješkom II. poljskim oduzevši mu 1029 Moravsku, kojom je kasnije i upravljao. Kad je Oldřich 1034 umro, njegov brat Jaromir, koga je Oldřich oslijepio, kao zakoniti nasljednik preda prijestolje B-u; taj primi 1035 zemlju u leno od cara Konrada i pruži mu odmah pomoć protiv Ljutica. Kako je u Poljskoj smrću Mješka II. 1034 nastalo potpuno bezvlade, B. razori 1038 Krakov i vrati Češkoj nekad izgublenu

POLJE MENHIRA U CARNACU
(La France, Géographie illustrée)

Šlesku. Obnovivši tako državu Boleslava II. (v.) nastojao je postići i crkvenu samostalnost. U tu svrhu provali 1039 do Gnjezna i odnese moći sv. Vojtěcha u Prag. Ti ratnički pohodi, koje je poduzeo bez careva pristanka, kao i golemi plijen, od koga nije poštedio ni imutak crkve, podigne protiv njega i cara i papu. Premda je novom caru dao sina za taoca, Henrik III. opremi 1040 dvije vojske protiv njega, ali ih on razbije. Uzalud je B. predlagao tada izmirenje; nova vojna, olakšana izdajom, prinudi ga 1041. da položi vazalsku prisegu i da se odrekne daljega samovlasnog ratovanja. Otada sudjeluje samo u carevim ratovima protiv Ugarske. B. zadržati novostečene zemlje, ali se u korist Poljske odrekne Vratislave (1054); kneza Kazimira obveže tom prilikom na plaćanje godišnjega danka. Ni crkvene samostalnosti (nadbiskupije u Pragu) nije postigao. Pred smrt uredi nasljedstvo prijestolja prema starješinstvu, a mladim članovima roda odredi udjele u Moravskoj.

B. II. (1092—1100), unuk B. I. i sin kralja Vratislava, započinje svoju vladavinu zabranom različitih poganskih običaja. Njegov se odnošaj prema Poljskoj zaoštruje 1093 do rata zbog neisplaćena danka. Pomagao je naprotiv mladoga kneževića Boleslava (Krivoustoga), kome je dao u leno Kladsko. Neprijateljstvo prema Poljskoj jamačno je bilo povodom za sukob s najmoćnijim plemićkim rodом Vršovaca 1096; bijaše to predigra njihovu potpunom uništenju (1108). Prolaz jedne grupe »križara« kroz Prag urodi progonom Židova, kojima B. oduzme najzad 1098 sav imutak. Da osigura vlast nesposobnom bratu Bořivoju, prekrši red nasljedstva prema starješinstvu; car Henrik IV. preda Češku 1099 u leno Bořivoju i uvede time novost, kojom je ojačao carevu vlast nad Češkom. U crkvenom pogledu obilježuju vladanje B. dva značajna događaja 1096: posvećenje novoga hrama sv. Víta na Hradčanyima i rasap samostana u Sázavi, gdje se služilo slavenskim jezikom. B. je ubijen iz zasjede u lovu 20. XII. 1100. Suvremenik mu je prvi češki kromičar Kozma Praški, koji je pouzdan izvor za njegovo doba.

LIT.: F. Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, I., 4. izd., Prag 1894; F. Klíma, *Český kníže Břetislav I.*, Program gymn., Příbram 1902; V. Novotný, *České dějiny*, I., 2., Prag 1913. J. Š-k.

BRETON, I. André, * Tinchebray (okrug Orne) 19. II. 1896, francuski pisac romana, kritičar i esejist. Njegovo je ime nerazdvojivo od imena Soupault, Aragon i G. Apollinaire, t. j. od one dadaističke i nadrealističke škole, koje je djelatnost poslije prošloga svjetskog rata vršila određen utjecaj na nove intelektualne struje.

Objelodanio je *Mont de Piété*, 1913—1919 (1919), *Les Champs Magnétiques* (1920) u suradnji s Philippom Soupaultom, zatim *Clair de terre* (1923), *Les Pas Perdus* (1924), *Manifeste du Surréalisme*, *Poisson soluble* (1924), *Légitime défense* (1926), *Introduction au discours sur le peu de réa-*

lité (1927), *Le surréalisme et la Peinture* (1928), *Nadja* (1928), *Point du jour* (1934), *L'Amour fou* (1937) i t. d.

B. je izjavio: »Najmanja je moja briga biti dosljedan sam sebi«. U ovoj rečenici treba u najmanju ruku tražiti dokaz iskrenosti. Njegova duhovita, originalna i snažna djela osigurala su mu istaknuto mjesto u onome, što se može nazvati »krajnjom ljevicom« u književnosti.

B. je surađivao u smotri La Phalange, zatim je sa Soupaultom i Aragonom pokrenuo Litterature (I. godište), a kasnije je sam preuzeo uredništvo ove smotre, kao što i (od ožujka 1924) smotre Révolution Surréaliste. P. Cl.

2. Jules (zapravo **Adolphe Aimé Louis**), * Courrières (Pas-de-Calais) 1. V. 1827, † Pariz 5. VII. 1906, francuski slikar. Ne prekidajući s akademjskom tradicijom B. je jedan od prvih predstavnika plein-air-slikarstva, a znatno je učestvovao u onom realističkom pokretu, koji je u drugoj polovini 19. st. preobrazio francusko i evropsko slikarstvo. Nastavlja predaju seoskog slikarstva gotovo pedeset godina crtajući život i pečalbu seljaka, naročito onih u Artoisu i Bretagni. Posljednji put izlaže u Salonu 1905. Među njegovim brojnim slikama najpoznatije su *La bénédiction des blés* (1857), *Le retour des moissonneurs* (1853), *Les glaneuses*, *Le lendemain de la St. Sébastien* (1855), *Le retour des champs* (1867), *Le pardon de Kergoat* (1891). Istakao se i kao pisac i pjesnik. Napisao je svoje uspomene u knjigama *Le peintre paysan* i *La vie d'un artiste* (1896).

LIT.: M. Vachon, J. B., Pariz 1899; F. Monod u Thieme-Beckerovu *ALBK*, IV., Leipzig 1910. A. Sch.

BRETON DE LOS HERREROS, Manuel, * Quenel 18. XII. 1796, † Madrid 8. XI. 1873, španjolski dramatičar. Najprije je vojnik, onda upravni činovnik. Kao liberal otpušten; 1836 postao knjižničar, pa ravnatelj knjižnice. Od 1837 član je akademije. Od 17. svoje godine piše komedije, te ih je što napisao, što preradio 113, a 64 preveo većinom iz talijanskog i francuskog. Njegove su komedije galerija suvremenih tipova, većinom iz građanskih redova. Lica vjerno slika s primjesom elegantne ironije.

Glavnija su mu djela: *Marcela*, *Me voy de Madrid*, *Madrid me vuelvo*, *Muerete y veras*, *Fernando el Emplazado*, *Vellido Dolfos*. A. M.

BRETWALDA (riječ nastala od keltskoga Bret »Britanac« i germanskog waldan, njem. walten, anglosaski wealdan »vladati«, dakle vladalac Britanaca). Tim se je nazivom kitio vrhovni vladar anglosaske »heptarhije«, t. j. sedam anglosaskih kraljevina u Britaniji: Wessex, Sussex, Essex, Kenta, Estanglije, Mercije i Northumbrije. Bretwaldina vlast bijaše samo lična: podložni kraljevi davahu tribut i taoce, dok se ne bi ponovno odmetnuli. Tek je osmi bretwalda wesseški kralj Egbert 827 trajno ujedinio Anglosase.

LIT.: E. Sievers, *Angelsächsische Grammatik*, 1921. G. S.

BREU (Prew), I. Jörg stariji, * Augsburg oko 1480, † Augsburg 1537, njemački slikar. U rodnom se gradu razvio pod

utjecajem Holbeina starijeg. Djela nastala prije njegova puta u Italiju (1514—15), na pr. *Bogorodica* iz 1512 u Berlinu, privlačivija su od onih, koja su izrađena poslije. Najljepše mu je djelo iz potonjeg doba slikovni ukras malog pjevališta augsburške crkve sv. Ane (1517). Strossmayerova galerija ima sliku *Bogorodica s djetetom*, punu snage i dražesti. B. se okušao u Augsburgu i na velikim dekorativnim zadaćama (freske na pročelju vijećnice, slikarije kuće Fugger 1536), ali je najbolji u slobodnom stvaranju prizora rata i lova za drvoreze ili u staklu. Za molitvenik cara Maksimilijana izradio je 22 crteža (primjerak u Besançonu).

2. **Jörg mladi**, * Augsburg poslije 1510, † Augsburg 1547, sin prijašnjega, spretna crtač predložaka za drvoreze. Radio je i dekorativne slike (dvorac Neuburg na Dunavu) te ilustrirao rukopise. On je dao mnogo pobuda kasnijoj njem. i nizoz. grafici (na pr. Virgil Solis, Hendrik Goltzius).

LIT.: H. Röttinger u Thieme-Becker, *ALBK*, IV., Leipzig 1910.

BREUCI (grč. Βρεῦχοι), ilirsko pleme s obje strane Save u Donjoj Panoniji, zapadno od Sirmija (današnje Hrvatske Mitrovice). Plinije, *Nat. hist.* III., 147, kaže: *Saus per Colapianos Breucosque defluit*. Spominju ih i drugi pisci, tako Strabon VII., 314, Ptolemej II., 15, 3. — Svetonije, *Tib.* 9, kaže, da ih je g. 12—10 pr. Kr. podložio Tiberije. Oni su se međutim g. 6 pos. Kr. pobunili pod vodstvom Batona, vojskovođe kralja Pineasa. Taj je ustanak trajao do 9 pos. Kr., kad je Baton Rimljanima izručio Pineasa i za nagradu dobio vlast nad Breucima. Tu je izdaju međutim platio glavom (→ Batonski rat). U kasnije vrijeme B. su mnogo služili u rimskoj vojsci. Tako se govori o osam *cohortes Breucorum* (CIL III., p. 2026).

LIT.: M. Budimir, *Antički stanovnici Vojvodine*, II. Breuci, Glasnik Ist. društva, III., Novi Sad 1930. Z. D.

BREUER, 1. Josef, * 1842, † 1914, bečki liječnik; radio je naučno na problemu fiziologije disanja, o organu ravnoteže, o psihologiji i hysteriji. Izdao je saopćenje *Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene* (1893), a zatim sa Sigmundom Freudom 1895 *Studien über Hysterie*. U njima je dao osnove svoje nauke o konverziji i liječenju histeričkih pojava «odreagiranjem», iz čega se kasnije razvila Freudova psihoanaliza.

»Odreagirati« (prema njemačkom abreagieren) znači afekt, koji se očituje kao bolestan simptom te koji je prema tome upućen na krivi i patološki put, uputiti na normalan put, gdje može doći do njegova izivljavanja i prema tome uklanjanja.

V. B.

2. **Peter**, * Köln 18. V. 1856, † Berlin 2. V. 1930, njemački kipar. Učio u Berlinu kod Knabla i u Münchenu kod Schapera. Nastavlja radom u stilu naturalističkog smjera, što ga iza prijelaza preko klasicizma uvodi u Njemačku

R. Begas. U mramoru i bronci izgrađuje simboličke figure, spomenike, portrete i biste. Od 1897 profesor je na Berlinškoj akademiji. Glavna su mu djela: *Adam i Eva* (Düsseldorf), *Bismarck* (Breslau), *Karlo Veliki* (Reichstag, Berlin), *Vilim*, *Bismarck i Moltke* (Halle), *Car Fridrik* (Köln).

BREUG(H)EL, nizozemska umjetnička porodica, iz koje je poznato 26 slikara. Praotac, ujedno najznatniji među njima svima, bio je

1. **Pieter B. stariji** (on sam se uvijek pisao Brueg[h]el), * oko 1525—30, † Bruxelles 5. IX. 1569, od suvremenika nazvan »Pier de Drol«, a kasnije »seljački B.«. Rodio se u nekom pograničnom belgijsko-nizozemskom području, svakako ne odviše daleko od 's Hertogen Boscha, gdje je

djelovao Hier. Bosch (v.). Vjerojatno su utjecali na nj osim Boscha slikari krajolika Joach. Patinir, Henri met de Bles, Math. Gassel, Corn. Massys i Math. Cock te osobito t. zv. Monogramist iz Braunschweiga. Putovao je u Italiju, gdje se upoznao i s Julijem Klovicem, s kojim je napravio jednu minijaturu (pronađena u Kloviovevoj ostavštini). Utisci, koje mu je na tom putu ostavila umjetnost juga, nisu odredili njegovo stvaranje, ali su utisci južne prirode ostavili trajne plodove. Nakon povratka u Antwerpen radio je kao crtač uzoraka za nakladništvo bakropisa H. Cocka (1504—70), i to dijelom prama Boschovim djelima, a dijelom prema vlastitim nacrtima. Među ovima su najčešći crteži krajolika. Kasnije je nastojao u bakropisima reproducirati prije svega seljačke običaje. Na sličnom području kreću se i njegove slike s mnogo osoba, koje se pouzdano mogu utvrditi nakon 1558, a koje su u početku nosile moralizatorski pečat (*Prikazi poslovice*, u Antwerpenu i Berlinu; *Dječje igre*, Beč; *Svada mesopusta i korizme*, Beč),

JÖRG BREU ST., *Bogorodica s djetetom*
Zagreb, Strossmayerova galerija

ali su katkada obrađivale biblijske predmete (*Pad griješnih andela*, Bruxelles; *Slavlje smrti*, Madrid). U doba svoje ženidbe B. se oko g. 1562 preselio u Bruxelles, gdje je nastavio s obrađivanjem biblijskih motiva (*Bitka između Židova i Filistejaca*, Beč; *Gradnja babilonskog tornja*, Beč i Rotterdam; *Nošenje križa*, Beč; *Poklon triju kraljeva*, London). Nakon toga obratio se području, na kome je postao nedostiživ majstor: prikazivanju seljačkih zabava i prirodnih ugođaja i ljudskih radova (*Seoska ženidba*, *Seoski ples*, Beč; *Lovci u snijegu*, *Tkurni dan* i *Povratak stada*, Beč; *Kosidba sijena*, Raudnitz; *Žetva raži*, New York). Kad je po drugi put pristupio obrađivanju vjerskih motiva, B. se odlikuje moćnim oblikovanjem pučkih masa kao cjeline, prožetih potpunim razlučivanjem pojedinaca. U svojim posljednjim slikama sadržajno se vraća na ilustracije poslovice, na to svoje početničko doba (*Zemlja slasti i lasti*, München; *Kradljivac ptica*, Beč; *Nevjerni*

PIETER BREUGHEL ST., Slijepci
Napulj, Museo Nazionale

pastir, sačuvan jedino u 2 različne kopije, u privatnom posjedu; *Put do vješala*, Darmstadt; *Mizantrop* i *Slijepci*, Napulj).

Temeljna je crta visoke Breughelove umjetnosti jasnoća i ozbiljnost u prenošenju realnosti. Jednako djeluje otvoreno polaganje svijetlih i snažnih lokalnih boja. Što površni gledalac smatra kod B. sklonošću prema gruboj komici, u stvari nije ništa drugo nego ozbiljna težnja stvaralaca-promatrača, koji je dovoljno Flamanae, da može doživjeti sve životne pojave svoga vedrog i snažnog naroda te se iz oštra satirika razviti u dobroćudnog humorista, iz domišljatog upravljača igre marioneta u dubokog tumača duše. Potpuno poniranje u cjelinu svih životnih očitovanja i u čitav prirodni proces u svoj njegovoj prostranoj pravilnosti sačinjava glavnu brigu B-ove umjetnosti. B. nikada nije u neprilici, kada treba pronaći novovrsne i prikladne metode prikazivanja. Prije njega nitko ni približno nije tolikom snagom fiksirao prodornu jakost gorskih bujica ni sjajnu bjelinu zimskog krajolika, ali nitko prije njega nije ljudskom liku oduzeo tako mnogo mogućnosti gibanja niti je razvio oblikovanje prostornoga do takve kozmičke daljine i zaokruženosti. Gdje traži prostor, zna promijeniti svoje oštre obrise u valovite, pastoznije ili tonske boje. Njegov fini osjećaj za stupnjevanje svijetla i zraka pokazuje putove suvremenom slikanju krajolika. Kod njega je sjajno razvijeno osjećanje stilskega jedinstva, što mu dopušta da prilagodi način slikanja predmetu slike, ritmu kompozicije i tipovima, koje ima prikazati. Ali čitavu ovu jasnoću, univerzalnost i strogost u poštivanju istine nije majstor nipošto stekao bez borbe, već ih je žarkim nastojanjem i stalnim svladavanjem oprečnih napetosti, borbom, iščupao iz svoje vlastite plamene zanesenosti. Unatoč tome njegova nepogrešiva težnja za istinom ne dopušta mu nikad da zapadne u mehanističko oponašanje prirode, nego mu uvijek ostavlja otvorene sve mogućnosti stilizacije i uspona, punih pjesničke mašte. Njegova povijesna uloga je također vrlo zamršena, jer se ovaj sjevernjački promatrač zbilje svijesno povratio predaji nizozemske kasne gotike. S druge pak strane on nije puki konzervativac; u svojoj umjetnosti često pokazuje nove putove. Napokon on sudjeluje u spiritualističkom umjetničkom pokretu, koji je značajan za čitavu Evropu druge polovice 16. st., u t. zv. »manirizmu«. Sudjeluje u tom pokretu u znatnoj mjeri tako, što prenosi glavnu radnju u pozadinu slike, što ljudskim likovima oduzima razmjere junaka, što naglašuje ono, što je neumoljivo, udesno. Dosljednim razvijanjem smisla za zbilju utirao je putove nizozemskom baroknom slikarstvu, koje se tako pretežno bavi upravo krajobrazom, genre-slikom, prikazom bitaka i pomorskim motivima.

Podrijetlom iz nizozemsko-flamanskog pograničnog područja B. je u svojoj ličnosti stopio značajke obaju nizozemskih krajolika nagovještavajući mnogim crtama smionu pokretnost Rubensa i vizionarnu oduhovljenost Rembrandta. Konac 16. st., u kome je Rudolf II. nabavio temeljni dio B-ovih slika (sada u Bečkom muzeju), i doba baroka umjeli su dolično cijeniti B-a, ali u 2. pol. 18. st. potpuno je zamrlo razumijevanje za njegovu umjetnost. Od 1900 dalje B. ponovno dolazi u središte evropske pažnje te daje pobude mnogim umjetnicima, na pr. Belgijancima H. Leysu, L. Fredericu i E. Laermansu, velikom Francuzu J. P. Milletu i Hrvatku K. Hegedušiću.

Od onih, koji mu vremenski stoje blizu, mogu samo Lukas van Valckenberg, Peter Balte te njegov vlastiti stariji sin biti spomenuti kao njegovi izraziti nasljednici.

Mnogobrojni sačuvani suvremeni bakropisi, što su izvedeni prema B-ovim crtežima (manje prema slikama), potječu u prvom redu od Pietera van der Heydena i Ph. Gallea. Roman njegova života obrađuje roman flamanskoga slikara i pjesnika Felixa Timmermansa (1928 njem. prijevod).

2. Pieter B. mlađi, sin prijašnjega, nazvan »pakleni B.«, * oko 1564 u Bruxellesu, † 1638 u Antwerpenu, približio se očevoj umjetnosti. Rođen tek nekoliko godina prije očeve smrti nije dospio da sam stupi u nauk njemu, ali čestim precrtavanjem očevih slika razvio se u vrsnog prikazivača prizora iz pakla, vještica, paleža i t. d., što se osobito cijenilo u Goetheovo doba. Za J. de Mompera je često slikao stafažne likove.

3. Jan B. stariji, mlađi sin Pietera starijega, nazvan »baršunasti« ili »cvjetni B.«, * Bruxelles 1568, † Antwerpen 12. I. 1625, znatno se razlikuje od svog oca. U minijaturnom slikarstvu poučavala ga je njegova baka Maeyken Coeck-Bessemers, a u slikanju uljenim bojama Pieter Goethint († 1583). Utjecao je na nj i Hans Bol. J. B. stariji pokazuje izrazitu sklonost prema nježnom, dražesnom i umiljatom, prema sitnom formatu. Već za svoga velikog naučnog putovanja u Italiju (1593—96) bio je ljubimac milanskog nadbiskupa i prijatelja umjetnosti Frederika Borromea (v.), za kojega je izveo stanoviti broj slika. Kasnije je postao dvorski slikar Alberta i Izabele austrijske. Kao stručnjak za prijatno-sočne krajolike bio je kao predodređen za slikanje zemaljskog raja, pa je stoga nazivan i »rajskim B.«. Osim toga on je među prvima razvio slikanje ruža kao posebnu struku (od 1609). Na ovom području postao je suradnik svojih suvremenika H. van Bulena, J. Rottenhammera, a osobito Rubensa (od 1609), te je za jednu od najznamenitijih njegovih rajskih slika (Haag, Mauritshuis) slikao likove Adama i Eve. Njegovo opsežno djelo sadrži radove sa svih predmetnih područja, među kojima se ističu jednostavni realistički krajolici. Malčko prodorni sjaj boja svojih ranijih slika umio je postepeno ublažiti u nježno svilenilo prelijevanje. Možda se na to odnosi njegov nadimak »baršunasti B.«, premda se najčešće dovodi u vezu s navodnom njegovom osobitom ljubavi prema haljinama od baršuna. Osim vlastitih njegovih sinova učenici su mu Ambr. Boschaert, slikar cvijeća Dan. Seghers, Ant. Miron, Abrah. Goovaerts i Luk. van Uden. Njegov portre izradio je u bakropisu van Dyck. Znameniti rezbari, poput Sadellera i Holla, revno su reproducirali njegova djela, koja je potomstvo mnogo više cijenilo od djela njegova velikog oca. Od sinova Jana B. starijega

4. Jan B. mlađi, * Antwerpen 1601, † 1678, mnogostrano je i spretno nasljedovao oca, ali bez vlastite izrazitosti.

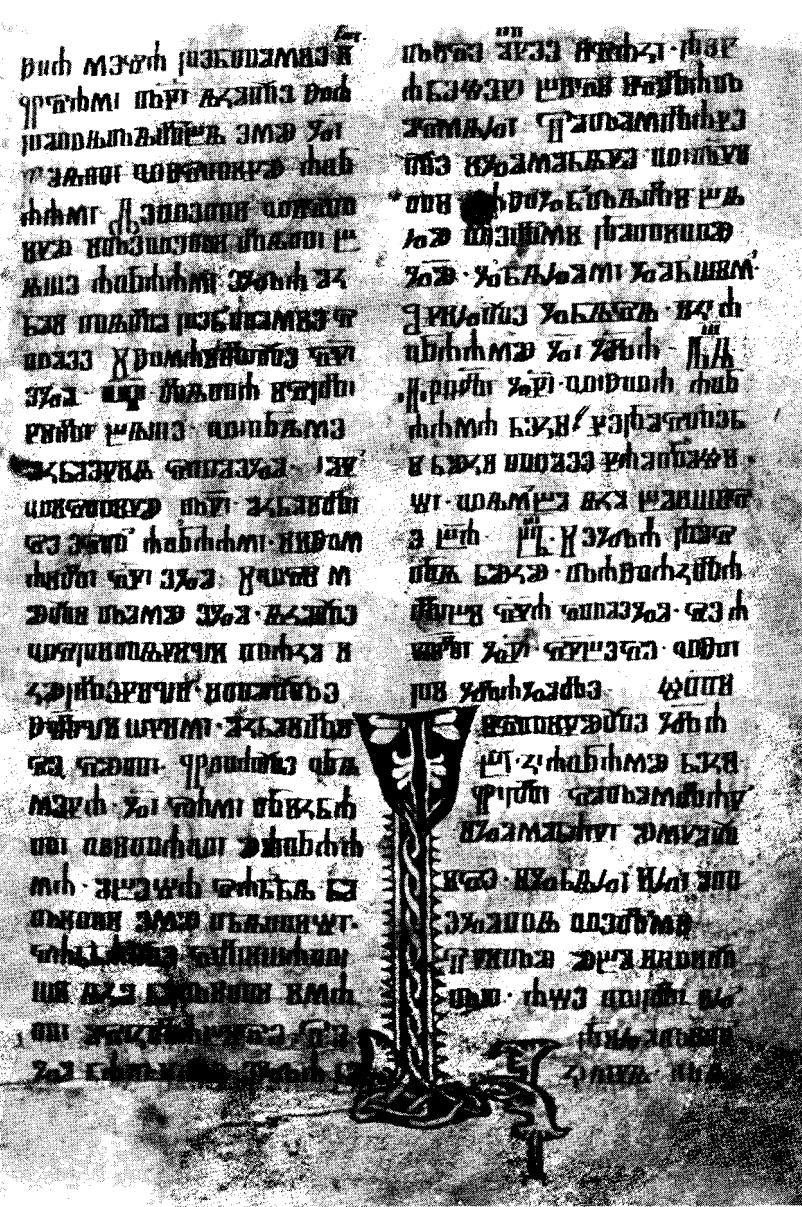
5. Ambrosius B., * Antwerpen 10. VIII. 1617, † Antwerpen 9. VIII. 1675, omiljeli je slikar cvijeća. Kao slikari cvijeća bili su na glasu i sinovi Jana B. mlađeg; trojica su

koletarija. Antifonarij je sadržavao one dijelove molitava za pojedine časove, koji su se pjevali antifonalno, t. j. u dva kora. U psalteriju su bili poredani psalmi biblijskim redom, ali su posebnim znakovima bili označeni i razdijeljeni kroz sedmicu za svaki dan i za pojedine blagdane. Psalterij je osnovica čitavoga časoslova i njegov najveći dio. U homilijariju su bile sabrane homilije, koje su se čitale iza evanđelja. Lekcionarij je sadržavao čitanja iz Sv. Pisma, koliko u tu svrhu naprosto nije služila Biblija. Na svetačke se blagdane čitao život odnosno mučenika ili sveca iz pasionala ili legendarija. U koletariju su bile sabrane molitve, koje su bile uglavnom istovjetne s molitvama iz sakramentarija, t. j. s molitvama u misi. Regula sv. Benedikta predpostavlja već potpuno izgrađen red časoslova u Rimu. Naziv *Breviarium* polako je već prešao uopće na časoslov, t. j. na zajedničku i obvezatnu molitvu redovnika i klera, podijeljenu na određene sate dana i noći. Noćni se molitveni časovi zovu *nokturni*, a ima ih jedan ili tri, prema stupnju svetkovine, koja se slavi. Dnevni su molitveni časovi: *laudes matutinae*, jutarnje hvale, zatim *prima* (oko 6 sati izjutra), *tertia* (oko 9 sati izjutra), *sexta* (oko podneva), *nona* (oko tri sata poslije podne), *vesperae* (pred večer) i *completorium* (večernja molitva). Prema današnjem crkvenom pravu dužni su moliti časoslov svi oni klerici, koji primiše red subdakonata, svi redovnici sa svećanima zavjetima u onim redovima, koji imaju dužnost kora, te svi beneficijati. Red sv. Benedikta i red sv. Franje držali su se u časoslovu rimskog obreda. Osobito je red sv. Franje prihvatio *breviarum secundum consuetudinem Romanae Curiae*, kako ga je uredio franjevački general Haymo (1244). Red sv. Dominika držao se nasuprot više pariskog obreda, te je svojim članovima propisao novi časoslov, koji je 1267 odobrio Klement IV. Budući da su tijekom srednjega vijeka u časoslovu sve više preotimale mah svetačke službe (oficiji), a služba o svetim vremenima stupala u pozadinu, osjećala se potreba, da se b. reformira. Reformu je izvršio na želju Klementa VII. kardinal Quiñones 1535. Njegov se b. zove *Breviarum S. Crucis* (po titularnoj crkvi kard. Quiñonesa Sv. Križa u Rimu). Ovaj je časoslov bio vrlo kratak, te su ga mnogi svećenici upotrebljavali s dopuštenjem Svete Stolice, a i bez njega. Ali kako se, osobito u koru, time odstupalo od tadašnjeg tradicionalnog oblika časoslova, ustali su mnogi protiv ovog b., dok ga konačno nije Sveta Stolica zabranila 1558. Nakon predradnja Klementa VII. i Pavla IV. raspravljao je tridentski

crkveni sabor o reformi časoslova i konačno prepustio papi, da provede potrebitu reformu. To je proveo Pio V. izdajanjem Rimskog b. i bulom »*Quod a nobis*« od 9. VII. 1568, kojom je propisao rimski b. svim crkvama i svećenicima, gdje nemaju u upotrebi bar dvije stotine godina vlastiti brevijar. Klement VIII. prilagodio je 10. V. 1602 tekst Sv. Pisma u b. novom izdanju Vulgate. Urban VIII. reformira 25. I. 1631 od utjelovljenja Gospodinova, dakle 1632 po našem računu, osobito himne »*secundum leges latinatis*«. Ova reforma nije bila sretna, a izbjegli su joj samo rijetki

himni, osobito oni, koje je ispjevao sv. Toma. Nakon mnogih kasnijih želja i nastojanja oko reforme časoslova stvorio je Pio X. bulom »*Divino afflatu*« od 1. XI. 1911 osnovicu za dalekosežnu reformu časoslova u budućnosti.

Zagrebačka je stolna crkva od osnutka biskupije 1094 pa sve do 1788, kad je biskup Vrhovac dokinuo stari zagrebački obred i zamijenio ga rimskim, imala svoj posebni b. Taj je b. bio bliži dominikanskom, nego franjevačkom i rimskom, jer je po svojim prvobitnim predlošcima potjecao iz benediktinskog samostana u sjeveroistočnoj Francuskoj, tamo oko Rouena. Najstariji psalterij zagrebačke stolne crkve nalazi se u evanđelistariju 11. st. Najstariji sačuvani brevijar zagrebačke stolne crkve jest oman sam kodeks, pisan po svoj prilici 1290 (isp. D. Kniewald, *Zagrebački liturgijski kodeksi 11. do 15. st.*, Croatia Sacra XIX.). Zagrebački je brevijar tiskan prvi put 1484 u Mlecima, drugi put 1505 također u Mlecima, a treći put 1687 u Beču. Izdanje od 1484 priredili su zagrebački kanonici Juraj de Bexin i Blaž de Kemlek prema

II. VRBNICKI BREVIJAR IZ G. 1391 (LIST 19.)

nepoznatom još predlošku, zvanom *liber originalis goricensis*. Drugo je i treće izdanje samo novi pretisak prvoga. Rukopisni se brevijari često odlikuju krasnim inicijalima i sitnoslikama. Među najljepše sitnoslike, kojima je ikad bio urešen brevijar, idu one u brevijaru vojvode Ercola I. (1471—1505) i iz oficija vojvode Alfonsa I. (1505—1543) u Ferrari, koje se čuvaju u Strossmayerovoj galeriji slika u Zagrebu.

LIT.: D. Kniewald, *Liturgika*, Zagreb 1937; Isti, *Svećenička služba*, Zagreb 1938; Isti, *Obred i obredne knjige zagrebačke stolne crkve 1094 do 1788*, Zagreb 1940; Isti, *Proprium de tempore zagrebačke stolne crkve 1094 do 1788*, Zagreb 1941. O brevijarijama oo. konventualaca u Šibeniku isp. K. Stošić u »*Croatia Sacra*«, V., 1933, str. 23, 26, 32, 53, a o brevijarijama po ostaloj Dalmaciji, na Krku i na Rabu: H. Folesnic, *Die illuminierten Handschriften in Dalmatien*, Beč 1917, i *Die illuminierten Handschriften im österreichischen Küstenlande, in Istrien und der Staat Triest*, Leipzig 1917. O minijaturama u b. ferrarskog vojvode Ercola I. i oficiju Alfonsa I. isp. A. Schneider, *Katalog Strossmayerove galerije slika*, Zagreb 1939.

D. K-d.

Glagoljski brevijari. Zаметак glagoljskoga brevijara pada u doba, kad su djelovala sv. braća Ćiril i Metodije u Moravskoj (9. st.). Njima je bila prva briga, da se za svoju misiju snabdiju slavenskim knjigama potrebnima za liturgiju, pa je to i bio glavni razlog njihovu prevodjenju Biblije. Oni su najprije priredili potrebne tekstove za sv. misu i za crkveni oficij po obredu grčke crkve, odnosno — kako kaže Metodijeva legenda — preveli su Psaltir i Evanđelje s Apostolom i »izb'ranymi služ'bami crkv'nymi«. Pod izabranim crkvenim službama razumijeva se tekst za čitanje časova (»horologij«) po sustavu istočne crkve. Odlomak takvoga jednog teksta pisana glagoljskim slovima sačuvan je u t. zv. *Praškim listovima*,

jamačno iz 11. st. Međutim kasnije je sv. Metodije, da učvrsti svoju crkvu u Moravskoj, skrenuo svoju crkvu s istočnoga na zapadni obred pa je u tu svrhu preveo na slavenski jezik zajedno sa svojim pomoćnicima i one dijelove Biblije, koji prije nisu bili prevedeni, a sada su postali potrebni za sustav čitanja zapadne crkve. Tako se naime jedino mogu razumjeti riječi Metodijeve legende, koja kaže, da je Metodije do kraja preveo cijelo Sv. Pismo uz pomoć dvaju »skoropisaca«. I doista, danas je već dokazano, da je sv. Metodije priredio jedan sakramentar po zapadnom obredu, što dokazuju i sačuvani odlomci (*Kijevski i Bečki listići*), dok se to za knjigu časova mora tek zaključivati bilo iz konteksta Metodijeve legende bilo iz jezične i stvarne analize kasnijih glagoljskih tekstova brevijara, jer nam se do danas nije sačuvao ni jedan odlomak crkvenog časoslova, koji bi bio, recimo, paralelan Bečkim listićima. Najstariji odlomci glagoljskog oficija po zapadnom sustavu, što su nam sačuvani, potječu istom s hrvatskoga područja, i teško da bi se mogli datirati prije 13. st. To su na pr. *Londonski odlomak*, *Vrbnički odlomak* i *Ljubljanski »homilijar«*.

Zbog nestašice spomenika ne možemo pratiti stariji tok u razvitku glagoljskoga brevijara, ali kako je u drugoj polovini 9. st. bio već po čitavoj zapadnoj crkvi raširen prilično jedinstveni način za čitanje časova i sustav samih lekcija, bez sumnje je i glagoljski brevijar prihvatio taj opći način i sustav lekcija. Potpuniji hrvatski glagoljski brevijari sačuvani su od početka 14. st. na dalje, pa otada možemo i pratiti razvitak glagoljskog brevijara. Golema većina glagoljskih rukopisnih brevijara iz 14. i 15. st. već odgovaraju onom kratkom tipu latinskog brevijara, što je poznat kao brevijar rimske kurije. Najtipičnijim glagoljskim kurijalnim brevijarom smatra se t. zv. *Pašmanski brevijar* (14. st.). Međutim ima i takvih kodeksa, koji odgovaraju t. zv. bazilikalnom tipu, za koji su karakteristične naročito duge lekcije (čtenja); takav je osobito brevijar *Vida Omišljanina* iz 1396. T. zv. *I. Vrbnički brevijar* (iz

kraja 13., odnosno početka 14. st.) predstavljao bi prijelazni tip.

I prvi tiskani glagoljski brevijari (Baromićev od 1493 i Brozićev od 1561) pravi su brevijari tipa rimske kurije, tek što oni imaju i dosta oficija franjevačkoga brevijara.

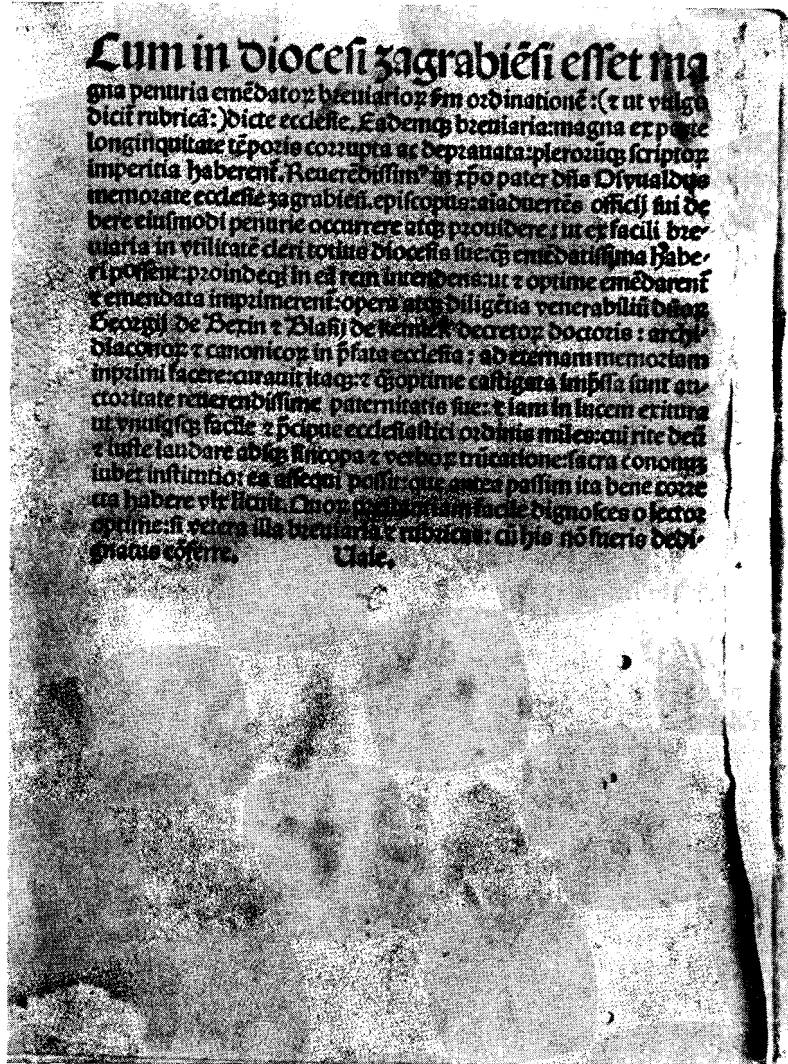
Zaključcima Tridentuskoga sabora prestala je privatna inicijativa u priređivanju i izdavanju liturgijskih knjiga. Odredbe o reformiranom brevijaru od 1568 ticale su se izravno i glagoljaša, ali zbog mnogih poteškoća nije bio priređen reformirani glagoljski brevijar sve do 1648 (R. Levaković), a dotle su se glagoljaši služili starijim izdanjima. Kasnija izdanja glagoljskoga brevijara (1680 i 1791) slijedila su izastopce mlađe nadopune i revizije latinskoga

brevijara. Posljednja radikalna reforma latinskoga brevijara od 1911 nije više našla odjeka u glagoljaša, jer do danas nije više priređeno novije izdanje glagoljskoga brevijara.

Pregled kodeksa glagoljskih brevijara. Rukopisi. Glagoljaši su brevijare pisali rukom uglavnom do kraja 15. st., a pojedinačno i kasnije. Dok su nam prevodioci pojedinih služba i priređivači brevijara ostali nepoznati, prepisivačima pojedinih kodeksa sačuvalo se više puta ime. Ovi su kodeksi pisani velikom marljivošću, ali većinom nisu isključeni raskošnim inicijalima, minijaturama i cijelom opremom (u tom su ih pretekli na pr. misali kao svećanije knjige). No pisani su odreda na pergameni. Maleni i praktični tiskani brevijari istisnuli su teške i glomazne rukopise, pa se do danas sačuvalo razmjerno malo starih rukopisnih brevijara. Većina ih je naravno propala kroz stoljeća u nevještim rukama (pergamenta je vrlo dobro poslužila za omatanje kudjeljel), nešto ih je bilo poslano u Rim početkom 17. st. zbog revizije glagoljskoga brevijara, a u javne knjižnice dospjelo je nešto preko dvadeset i to većinom osakaćenih primjeraka (ne računajući malene fragmente). Glavniji su rukopisni kodeksi ovi:

1. *I. vrbnički* iz konca 13., odnosno početka 14. st., što sadržava uglavnom matutinal; 2. *Kodeks Bodlejane* u Oxfordu iz 1310; 3. *Lobkoviczov* (Prag) iz 1359, što sadržava uglavnom psalterij (izdao J. Vajs u Krku 1916); 4. *Pariske nacionalne knjižnice*, jamačno iz 1380; 5. *Vatikanski* (Illyr. 5 i 6) iz 1379, odnosno 1387; 6. *II. vrbnički* iz 1391; 7. *Ljubljanski* (iz Berma) valjda iz 1396; 8. *Vida iz Omišlja* (u Nacionalnoj knjižnici u Beču) iz 1396 (opis i odlomci u J. Vajsa, *Analecta S. Scripturac*, Krk); 9. *IV. vrbnički* iz 14. st.; 10. *Pašmanski* (u Hrvatskoj akademiji) iz 14. st.; 11. *Kukuljevićev* (u Hrvatskoj akademiji) iz 1408; 12. *Metropolitanski* u Zagrebu iz 1442; 13. *Rumjancovljeva (Leninova) muzeja* u Moskvi iz prije 1443; 14. *Hrvatske akademije* iz 1486; 15. *I. novljanski* možda iz 1459; 16. *II. novljanski* iz 1494; 17. *Vatikanski* (Illyr. 10) valjda iz 1485 (iz Bribira); 18. *Arhiva sv. Petra* u Rimu iz 15. st.; 19. *Sveučilišne knjižnice* u Zagrebu iz prve polovine 15. st.; 20. *Ljubljanski dvodijelni* (iz Berma) iz 15. st.

Tiskana izdanja. 1. Čini se, da je prvi put tiskan jedan glagoljski brevijar negdje 1491, jer je u Vatikanskoj knjižnici sačuvan jedan tiskani kalendarski arak s uskršnom tablicom od 1492, što je jamačno pripadao brevijaru. — 2. Prvi dobro nam poznati tiskani glagoljski brevijar jest onaj, što ga je priredio Blaž Baromić iz Vrbnika u tiskari Andrije Torresanija u Mlecima 1493 pod imenom *Brevijar hrvacki*. Brevijar sadržava i misne obrasce i glavne ritualne tekstove, pa je po tome nalik na kodeks Bodlejane i Pariske nacionalne knjižnice, dok po tekstu odgovara zagrebačkom Metropolitanskom brevijaru. — 3. Na osnovi Baromićeva brevijara priredio je Nikola Brozić novo izdanje u tiskari sinova Francesca Torresanija u Mlecima 1561. Brozić je Baromićev kodeks upotpunio novim oficijima, pomladilo nomenklaturu i jezik znatno pohrvaćto, pa je to posljednja liturgijska knjiga čisto hrvatske redakcije; ovo je ujedno posljednji glagoljski brevijar, koji ima i službu sv. Ćirilu i Metodiju poput mnogih starijih rukopisnih brevijara. — 4. Poslije tridentske reforme

PRVA STRANA TISKANOG ZAGREBAČKOG LATINSKOG BREVIJARA OD G. 1484

brevijara (1568) izdavanje liturgijskih knjiga bilo je pridržano Svetoj Stolici, a starih je glagoljskih brevijara nestajalo. Nastalo je dugotrajno natezanje, tko i kako da priredi i izda reformirane liturgijske knjige za glagoljaše, dok nije napokon stvar preuzela u svoje ruke rimska Kongregacija za širenje vjere (Propaganda), koja je posao povjerila franjevcu Rafaelu Levakoviću. On je najprije priredio misal (1631), a zatim i *Brevijar rimski slavenskim jezikom*, koji je tiskan u tiskari Propagande u Rimu 1648. Levakovićovo izdanje znači u mnogom pogledu prekid s tradicijom. Ne samo da je cijeli brevijar udesio prema tridentskom, ili točnije, prema izdanju Urbana VIII. od 1631. nego je sam priredio nove oficije, himne je prepjevao po latinskom uzoru, odnosno metru, biblijske tekstove uskladio s Vulgatom, latinizirao staru nomenklaturu, a povrh svega proveo je veliku promjenu u jeziku napustivši staru hrvatsku redakciju, a uveo rusku redakciju crkvenoslavenskoga jezika. Rusificiranje proveo je Levaković uz pomoć maloruskoga unijatskog biskupa Metodija Terleckoga, a u skladu s unijatskom djelatnošću katoličke crkve među Slavenima. Nezadovoljstvo hrvatskih glagoljaša s Levakovićevim izdanjem kao i dugogodišnja nestašica brevijara (od 1561 do 1648) pospješili su opadanje glagoljskoga bogoslužja. — 5. Drugo izdanje Levakovićeva brevijara priredio je Ivan Pastrić, pa je ono izašlo u nakladi Propagande u Rimu 1688. Pastrić je jezik još dosljednije rusificirao također uz pomoć Malorusa, izveo je nužne ispravke i preveo nove oficije. — 6. Posljednje izdanje glagoljskoga brevijara izašlo je također u tiskari Propagande u Rimu 1791. Na njem su radili Marija Karaman i Matej Sović, a konačno ga je izdao Petar Galzina (Gocinić), biskup trogirski i rapski. Ono je priredeno u istom pravcu kao i predašnje. — U 19. i 20. st. bilo je uz pitanje izdavanja misala u starohrvatskoj redakciji pokretano i pitanje izdavanja brevijara u istoj redakciji i eventualno latiničkim pismom. Do toga nije nikada došlo uz ostalo ponajviše zbog toga, što se za to nije osjećala prava potreba, jer su glagoljaši prešli na recitiranje oficija iz latinskoga brevijara. Jedino se još u svećanim zgradama služe ili starim brevijarima ili Vesperalom.

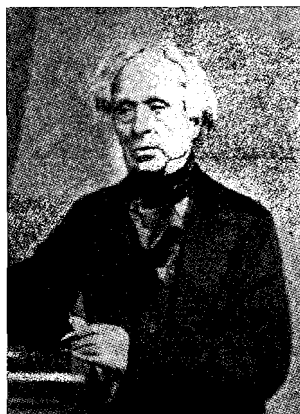
Tekst i jezik glagoljskih brevijara. I stariji kao i mlađim glagoljskim brevijarima bio je kao predložak ili uzorak latinski brevijar, uvijek u njegovu određenom stadiju. Ali glagoljaši priređivači nisu jednostavno redom prevodili latinski brevijar ni u doba sv. Metodija, a ni kasnije. Oni su u brevijar preuzeli već gotove dijelove prijevoda Sv. Pisma. Tako su u glagoljske brevijare ušli biblijski tekstovi i homilije iz trojake ruke: a) psalmi i odlomci (perikope) iz starijega, t. j. Ćirilova prijevoda Biblije s grčkoga predloška, b) čitanja (lekcije) iz Metodijeva prijevoda s grčkoga i c) odlomci iz najmlađega prijevoda s latinskoga, nastaloga bilo u Metodijevo doba bilo poslije. Prevođenje s latinskoga i udešavanje teksta prema latinskomu brevijaru započeto je u Moravskoj (gdje je još u 10. i 11. st. životarilo glagoljsko bogoslužje), a nastavilo se u Hrvatskoj, gdje je po svoj prilici brevijar doživio u 13. st. većih promjena. Tokom stoljeća u mlade su se brevijare prenosili uvijek i stari tekstovi, koji su pritom doživljavali većih ili manjih promjena što stvarnih, a što jezičnih. Stoga glagoljski brevijari ne predstavljaju jedinstvenu sliku ni u pogledu teksta ni jezika, pa često i oni mlađi čuvaju veliku starinu i srodnost sa starijima pravoslavnim tekstovima. Iz tog razloga glagoljski su brevijari, osobito rukopisni, veoma važni za rekonstrukciju teksta staroslavenske Biblije, to više, što sadržavaju i nekih biblijskih tekstova, kojih nema u starom grčkom, odnosno istočnooslavenskom parimejniku (→ Biblija, starosl. prijevod). Najveću su starinu sačuvali psalmi. Staroj predaji nisu se mogla oteći ni mlada izdanja, tako da je čak i Levaković, koji je imao zadaću, da glagoljski brevijar do kraja uskladi s rimskim brevijarom i Vulgatinim biblijskim tekstom, u mnogočem postupio tradiciji u pogledu teksta.

Usporedo sa sadržajem mijenjao se kroz stoljeća i jezik i grafija brevijara, ali je isto tako kao i u tekstu bila i u jeziku i grafiji kroz stoljeća poštivana predaja. Prvi je tip jezika bio staroslavenski, kako su ga uveli u književnost sv. Ćiril i Metodije, ali se na hrvatskom području jezik pomalo pohrvaćivao u fonetici i morfologiji kao i u rječniku, te je u Brozičevu brevijaru postigao najveći stupanj pohrvaćivanja: tu je jezik mješavina staroga crkvenoslavenskoga i starohrvatskoga jezika. R. Levaković je prekinuo nit hrvatske redakcije i uveo u glagoljski brevijar rusku redakciju, t. j. jezične su osobine starocrkvenoslavenske i hrvatske zamijenjene ruskima, osobito u fonetici. Taj su jezični pravac učvrstila i dva kasnija izdanja. U 19. st. bilo je pokrenuto uspostavljanje stare hrvatske redakcije u glagoljskim liturgijskim knjigama, ali je to provedeno samo u misalu (izd. 1893 u priredbi D. Parčića), dok do novoga izdanja brevijara nije više došlo. **Recitiranje glagoljskoga brevijara**, započeto u Moravskoj od onoga časa, kad je sv. Metodije pri kraju svoga života skrenuo svoju crkvu s istočnoga na zapadni obred, uvijek je ovisilo o običajima i propisima rimske crkve. Na hrvatskom području, gdje je vladao povlastica glagoljskoga bogoslužja, recitali su glagoljski brevijar svjetovni svećenici i redovnici. Od redovnika bili su to benediktinci sve do nestajanja njihovih samostana (većinom u 15. st.). Novi redovi, t. j. franjevački i dominikanski, koji su se znatno proširili po hrvatskim krajevima počevši od 13. st., nosili su svuda sa sobom recitiranje latinskoga brevijara. Ali treći samostanski red franjevaca od svojega

je početka, t. j. od 15. st., svuda po Dalmaciji i Istri recitirao samo glagoljski brevijar. Čini se, da su i pavlini u svojim primorskim samostanima u 15. i 16. st. recitali glagoljski brevijar. Korralno moljenje oficija obavljalo se ne samo u samostanima nego i u sjedištima kaptola, a u kasnijim stoljećima samo u t. zv. seoskim kaptolima na primorju, gdje je bilo više svećenstva na okupu. S općim opadanjem hrvatskoga glagoljizma napuštalo se pomalo i recitiranje glagoljskoga brevijara. To ide usporedo s polazeњem glagoljaša u latinske škole, na što su ih silili njihovi ordinariji, dakle okruglo od 17. st. Od početka 19. st. glagoljaši idu već posve redovno u latinske škole, pa od toga vremena oni redovno recitiraju brevijar na latinskom jeziku, ma da još misu čitaju iz glagoljskog misala.

LIT.: J. Vajs, *Neistariš breviar hrvatsko-hlaholský*, Prag 1910; Isti, *Analecta Sacrae Scripturae ex antiquioribus codicibus glagoliticis*, knj. I.—VIII., Krk 1903—1915; Isti, *Psalterium paleoslovenicum*, Prag 1916; Isti, *Die Nomenklatur in den kroatisch-glagolitischen liturgischen Büchern*, AsIPh XXIX; Isti, *Co znači slova »po zakonu rimskoga dvora«*... AsIPh XXX; Isti, *Die kroatisch-glagolitischen Breviere und das Offizium der abendländischen Kirche vom VI.—X. Jahrh.*, AsIPh XXXIV; Isti, *Charvatsko-hladolské kodesy v Bodlejaně v Oxfordě*, Casopis katol. duhovenstva, Prag 1915; Isti, *Rukověť hlaholské paleografie*, Prag 1932; I. Berčić, *Ulozni svetoga Pisma*, Prag 1864—1871; V. Jagić, *Glagolitskoe pis'mo*, Sanktpeterburg 1911; I. Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, Zagreb 1911; Vatroslav Jagić u B. Vodnika, *Povijesti hrvatske književnosti*, knj. I., Zagreb 1913; I. Tkalčić, *Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj*, Zagreb 1904; R. Strohal, *Hrvatska glagoljska knjiga*, Zagreb 1915; E. Ferdinžin, *Listovi o izdanju glagoljskih crkvenih knjiga*, Starine XXIV; L. Jelić, *Fontes liturgiae glagolitorumanae*, Krk 1906; *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, sv. V., Berlin 1932. V. S.

Mali laički brevijari, t. zv. livres d'heures s oficijem B. D. Marije i sl. → Oficij.

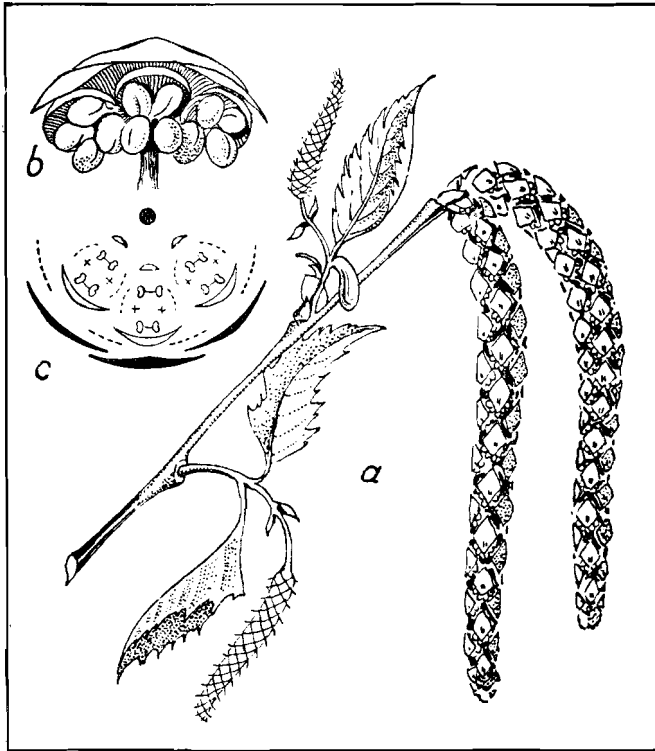
SIR DAVID BREWSTER

od više nego 20 godina. Osnovao je Edinburšku enciklopediju i obilno sudjelovao u Britanskoj; poglavito na njegov poticaj osnovano je britansko društvo za napredak znanosti (British Association). St. H.

BREYER, 1. Julije, * 1892, † 1921, mađarski šahovski majstor. Ubraja se među najveće šah. mislioce. Jedan od začetnika neoromantičke škole u šahu. Pobjednik međunarodnog turnira u Berlinu 1920. Đ. B.

2. Mirko, * Varaždin 23. X. 1863 od oca iz Križevaca, gdje je i sam odrastao, nakladnik, knjižar i antikvar, hrv. književnik. Srednjoškolske i više komercijalne nauke učio je u domovini i nastavio u Trstu, Beču i Hamburgu. Boravio je više godina na daljem Istoku i ponovno nadario zagrebačke muzeje etnografskim i prirodoslovnim predmetima. Utemeljio je 1903 u Zagrebu hrvatski (slavenski) naučni antikvarijat prema modernim zahtjevima i izdao brojne bibliografski i stručno sastavljene popise knjiga.

BIBL.: Kao plodan pisac na području hrvatske književno-kulturne povijesti i bibliografije izdao je u posebnim knjigama: *Pokus bibliografije povijesti pobjede kod Šiška 1593* (1893); *Nešto grade staroj hrvatskoj književno-kulturnoj povijesti* (1898); *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj* (Studije: O Dobriću Dobričeviću iz Lastova, tiskaru u XV. stoljeću; o nadbiskupu Jurju Dragišiću Bošnjaniću; o Ivanu Polikarpu Severitanu, Šibenčaninu; o Marku Maruliću, Splicaninu; o Pavlu Ritteru-Vitezoviću; o Josipu Volčiću Istraninu i drugima), 1904; *Antun conte Zanović i njegovi sinovi 1720—1834* (1928); *Tragom života i rada Frana Kurelca, hrvatskoga preporoditelja i književnika 1811—1874* (1938). Na njemačkom jeziku je napisao za informaciju stranog svijeta *Südslavische Rara und Rarissima* (1935). U hrvatskim povremenim publikacijama »Vijencu«, »Prosvjetici«, »Nadi«, »Hrvatskoj Reviji« i »Savremeniku«, kao i u »Gradi HA«, »Kolu Matice Hrvatske«, »Narodnoj Starini«, »Jadranskom Kalendaru« i drugdje priopćio je između brojnih drugih studija i eseja: *Prilozi povijesti dubrovačkog tiskarstva; Senj — kolijevka hrvatskog tiskarstva; O Istraninu Fra Baldu Lupetini; Iz života i o tragičnoj smrti Dubrovčanina Frana Marije Sagri-Sagroevića 1577—1616; O grofu-republikancu Jurju Draškoviću 1773—1849; O nadbiskupu Andriju Jamometiću i njegovom pokušaju saziva crkvenog koncila u Bazeli 1482; Povijest jedne dubrovačke Hrvatulje (Uspomeni Dominka Zlatarića)*. U Annales de l'Institut Français de Zagreb, XII., 1940 priopćio je studiju: *Les Croates de France et leur capitaine Sigismond de Malenich*.

BREZA

a) Grančica s muškim i ženskim macama; b) muški cvijet; c) dijagram muškoga cvijeta

LIT.: V. Klaić, *Knjižarstvo u Hrvata*, Zagreb 1922; M. Breyer, *Iz mojih zapisnika* (15 dana 1933, br. 21). M. T.

BREYSIG, Kurt, * Poznanj (Posen) 5. VII. 1866, njem. historičar i filozof. Mjesto podjele povijesti po stoljećima hoće uvesti podjelu po razvojnim stupnjevima. Napisao je djela *Kulturgeschichte der Neuzeit* (2 sv., 1900—01), *Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte* (1904) i *Geschichte der Menschheit* (1907).

BREZA, *Betula*, rod drveća i grmlja iz porodice *brezovka* (v.). Muške su mace na vrhu grančica; pojavljuju se u jesen, a otvaraju u proljeće. Na njima svaka cvjetna ljuska nosi po 3 cvijeta. Ženske rese su manje od muških, a pojavljuju se na vrhu postranih izbojaka za listanja. Dva predlistića i zalistak, koji ovijaju po 3 ženska cvijeta, srastu u trolapu ljusku, koja otpada s plodom. Plodnica je s 2 pretinca, u kojima je po 1 viseći sjemeni zametak. Njuške su 2, crvene, nitaste. Na sjemenu su 2 postrana krilca i nitasti ostatci njuške. U ovaj rod ide oko 40 vrsta breza, koje sve žive na sjevernoj polutki.

Obična breza, *Betula verrucosa* Ehrh., do 25 m visoko drvo bijele kore, koja je u kasnijoj dobi išarana tamnim pukotinama. Lišće je rombično ili trouglasto, 4—7 cm dugo i oko 3 cm široko, golo, dvostruko napiljeno, ozdo s obilno bradavičastih žlijezda. Peteljka je gola. Mladice obiluju bradavičastim žlijezdama. Grančice su tanke i redovno vise. Počinje rađati oko 15.—25. godine. Obilnije rodi svake treće godine. Muške rese vise, a ženske vise kad dozriju. Srednji lap plodnih ljusaka je kratak. Plod dozrijeva ljeti, a otpada jeseni i zimi. Sjemeni krilca je 2—3 put šire od sjemena. Obična breza raste u evropskom gorju, i to od nizina do pretplaninskog pojasa. Raste pojedince ili u grupama u lisnatim i četinjavim šumama, zatim uz rubove šuma, po pašnjacima i vrištinama. Obilnija je u srednjoj i južnoj Evropi. M. A.

Uspijeva u različitoj klimi, na mokrim i suhim, kao i na dobrim i mršavim tlima. Izbjegava vapnena tla. Češća je u nizinama i po brežuljcima nego u višem gorju. Posve je otporna protiv mraza. U mladosti raste brzo i treba mnogo svijetla. U toplijim klimatima kraćeg je života nego u sjevernim krajevima, gdje je osobito lijepa uzrasta. Izbojnost iz panja joj je slaba, te je zato rjeđa u panjačama. Radi osobito lijepog vanjskog izgleda vrlo se često uzgaja u nasadima. A. P.-ć.

Breza cretuša, *Betula pubescens* Ehrh., drvo manje visine (do 15 m), kojemu kora ostaje dugo bijela i glatka. Lišće

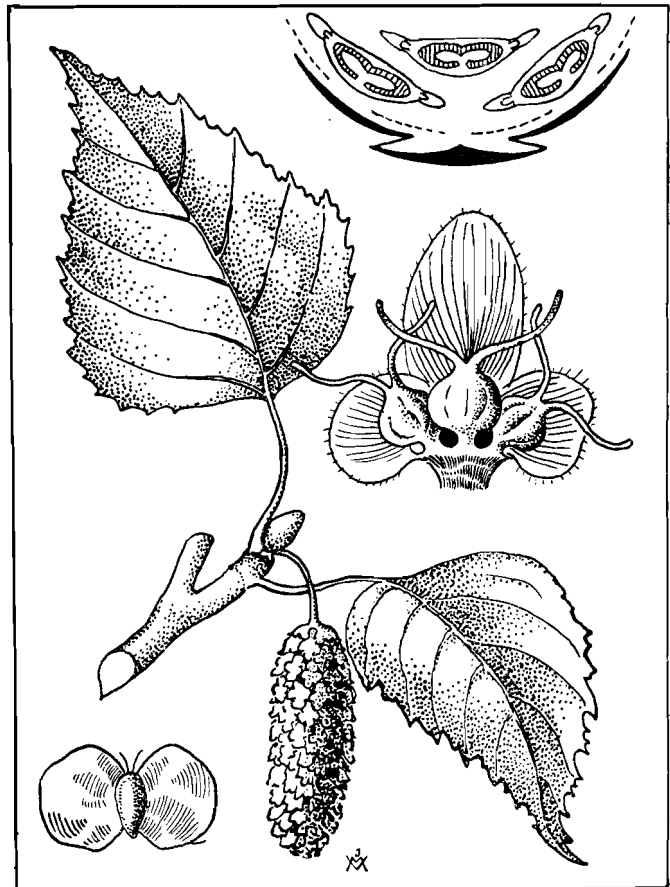
je trouglasto, rjeđe rombično, na bazi sroliko ili konično, 3—5 cm dugo i do 3 cm široko, grubo napiljeno, ozdo trajno dlakavo. Peteljka je dlakava. Grane su dosta debele, a grančice ne vise. Mladice su pahuljasto dlakave, s malo žlijezda ili bez njih. Srednji lap plodnih ljusaka je duguljast. Sjemeni krilca su široka kao sjeme. Cvate nešto kasnije od obične breze. Podnosi više zasjene, a i izbojnost joj je nešto veća nego običnoj brezi. Raste obilnije u sjevernim krajevima. U srednjoj i južnoj Evropi nalazi se uglavnom samo na cretovima. Ona je ostatak iz glacijalnog doba. Kod nas joj je južna granica. Ima je na cretovima kod Blatuše u Baniji, a pelud je nađen i u tresetu cretova Dubrave u Hrvatskom Zagorju.

U evropskim perivojima i nasadima često se uzgajaju sjeverno-američke breze: ljuštičava b., *B. papyrifera* Marsh. (kora se ljušti u tankim listićima); crna b., *B. nigra* L. (mladice i pupovi gusto dlakavi, kora u kasnijoj dobi tamna i ispućana); grabolisna b., *B. lenta* L. (lišće slično grabovu, kora tamno smeđa); te žuta b., *B. lutea* Michx. (lišće žučkasto-srebrnasto-zeleno).

LIT.: I. Pevalak, *Prilog poznavanju naših breza*, Farmac. vjesnik, 1924. M. A.

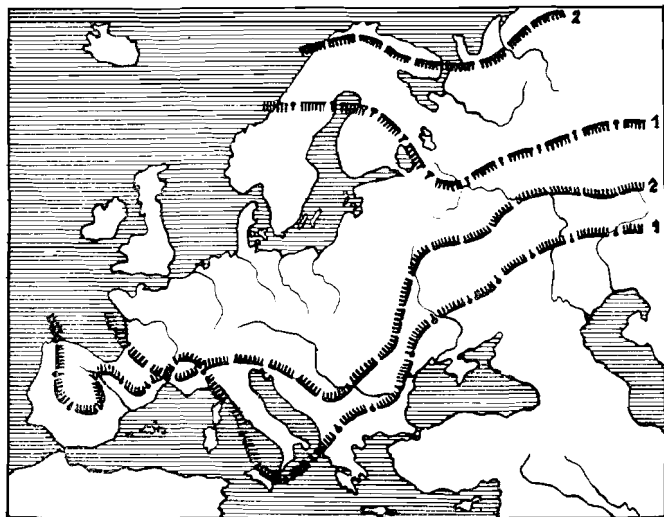
Brezovina (drvo breze) sitnih je pora i uskih sržnih trakova, bakuljava, vrlo žilava, dosta elastična, srednje tvrda, teško se cijepa, malena je nosivosti i trajnosti, bez mirisa, umjereno se uteže i lako obrađuje. Što je brezi stanište sjevernije, to je teža i čvršća. Upotrebljava se u stolarstvu, kolarstvu, tokarstvu i rezbarstvu, za sanduke, držalice, obruče, a u sjevernim krajevima i za skije. Dobro je ogrjevno drvo; pri izgaranju razvija visoku temperaturu kratkog trajanja. Tehnička svojstva: srednja spec. težina 0,61 g/cm³, volumno utezanje 14,2%, čvrstoća pritiska 430 kg/cm², natezanja 1370 kg/cm², savijanja 1250 kg/cm² i tvrdoća 490 kg/cm². I. H-t.

Upotreba breze u narodnom ljekarstvu. Pojedini se dijelovi različitih b-a upotrebljavaju u narodu kao lijek. Tako brezovo lišće služi kao sredstvo za čišćenje krvi, kod slabokrvnosti, za rane, u bolestima želuca i t. d. Kora liječi navodno bolesti kože, vodenu bolest, giht, bolest pluća i služi za kupelj protiv znojenja nogu, kod osipa, čireva i sl. Svježi

BREZA

Grančica sa zrelim ženskim macama; lijevo okriljeni plod, desno ženski cvijet i njegov dijagram

AREAL OBICNE BREZE (1) I BREZE CRETUSE (2) U EVROPI

brezov sok uzima se kod bolesti bubrega, mjehura, za čišćenje krvi. Dodaje se i vodama za kosu. Iz proljetnog soka priređuju alkoholno piće. Iz korijena, drveta i kore proizvodi se suhom destilacijom (najviše u Poljskoj, Rusiji) ulje, *Oleum Betulae empyreumaticum*, koje se mnogo upotrebljava u preradbi juhtovine. F. K.-n.

BREZA, državni ugljeni rudnik. Nalazi se u Bosni u mjestu Brezi na *SI* od Visokoga, od koga je udaljen 7 km u ravnoj liniji, dakle na domašaju željeznih rudnika u Varešu, od koga je udaljen 15 km u ravnoj liniji u pravcu *SI*. Tu su se razvile naslage mrka uglja, komu koleba goriva snaga između 4.500—4.800 kalorija. Osnovan je 1907. F. T.

BREZAN (Břežan), Václav, * 1550, † 1618, češkokobratski povjesničar. Bio je arhivar i knjižničar velikaške porodice Rožmberka, pa je sredio porodične listine i na temelju toga materijala napisao povijest ove porodice: *Monumenta Rosenbergica*, u 3 dijela, i kao svršetak *Život p. Viléma a p. Petra Voka z Rožmberka*, u 2 dijela. Od prve knjige sačuvao se samo izvadak i njemačka prerada. Od druge knjige izdao je prvi dio Fr. Palacký 1848, a drugi F. Mareš 1880. Poslije izumrća Rožmberka prešao je k porodici Švamberka i ondje uredio porodični arhiv. Lj. J.-e.

BREZINA, Aristides, * Beč 4. V. 1848, † Beč 25. V. 1909, kustos c. k. dvorskoga mineralnog kabineta u Beču, kasnije ravnatelj mineraloškog odjela c. k. dvorskoga muzeja u Beču, docent za kristalografiju na sveučilištu u Beču. Njegov se rad kretao na polju kristalografije i još više na polju nauke o meteoritima, pa je publicirao mnoge studije iz tih dviju mineraloških disciplina. F. T.

BREZINA, Otokar, * Počátky 13. IX. 1868, † Jaroměřice 25. III. 1929, znameniti češki pjesnik. Svršio je realku i postao najprije učitelj pučkih, a od 1894 građanskih škola. Službovao je u različitim mjestima, a od 1901 do 1925 u Jaroměřicama nad Rokytnom, gdje umirovljen živi do smrti. Karlovo sveučilište u Pragu podijelilo mu je doktorat honoris causa za njegov književni rad. B. se ubraja među najveće češke lirske pjesnike uopće. Već se prvom zbirkom pjesama, *Tajemné dálky* (g. 1895), predstavlja kao simbolički pjesnik, koji osjeća dubok bol zbog osamljenosti u životu i zbog neizvjljene mladosti. Mističkom pomirenju s određenom sudbinom vodi pjesnika njegova jaka individualnost. Ovaj pjesnikov razvoj očitiji je u drugoj zbirci pjesama, *Svitání na západě* (1896). Kod pjesnika je dozrela misao o otkupiteljskoj snazi bola i smrti. Takvo shvaćanje dovelo ga je do optimističkog odnosa prema životu i svijetu. U pjesniku gori ljubav prema svim stvorovima i »u bratstvu vjerujućih« on se moli i za svoje

OTOKAR BREZINA

neprijatelje. Pjesme takvog zanosa čuvstva nalazimo u trećoj pjesničkoj zbirci *Větry od polů* (1897). Još jednom vraća se B. bolu i tuzi i uzima na sebe težinu ljudskog stradanja, kako vidimo u četvrtoj zbirci pjesama *Stavitelě chrámů* (1899). No peta zbirka *Ruce* (1901) ponovno je knjiga pozitivnog optimizma i kozmičkog »bratstva vidljivih i nevidljivih ruku, koje ritmički ostvaruju zakon svemira«. Mistik Brezina je našao u svojoj velikoj vjeri spas od muka osamljenosti. Osim lirike B. je pisao i eseje, lirske, misaone, pune zanosa i pogleda uprtih u kozmos. Pisao je o tajanstvenom u umjetnosti, o najvećoj pravednosti, o odlučujućim trenutcima, o perspektivama, o ljepoti svijeta, o gomilama, o opasnosti žetve, o vječnoj čežnji, o ciljevima, o smislu borbe. Sakupljeno je 11 eseja u zbirci *Hudba pramenů* (1903), a drugu zbirku *Skryté dějiny* nije dospio dovršiti. Brezina poezija izrazila je misaono raspoloženje njegova vremena više nego poezija ikog drugog češkog pjesnika na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Velika moralna i etična snaga njegove poezije, gorući zanos za društvenom pravdom, poštovanje rada ruku, grubog rada, povezanost sa svemirom i sa svim živim, himničnost izražaja, pjesničko oblikovanje, sve to daje njegovu djelu djelotvornu snagu, koja zaokuplja čitaoca. B. je »pjesništvo shvatio kao službu životu u Bogu i vječnosti«. Na hrvatski jezik B. je prevoden vrlo malo. O njemu je kod nas pisao najviše B. Lovrić (u »Hrv. njivi« 1918 i »Novom čovjeku« 1927). O mistici O. B. pisao je u »Savremenuku« 1906 i Milan Vrbanić.

LIT.: F. Ks. Šalda, *Vývoj a integrace v poesii Ot. Březiny*, 1913; Isti, *Problémy březnovské* (Zápisník 1928—29); A. Novák, *Národní význam Ot. Březiny*, 1923; Jos. Staněk, *Ot. Březina, Studie literár.-historické*, 1918 i 1929; R. Habřina, *Březina a Nietzsche*, 1935. Lj. J.-e.

BREZINŠČAK, Milan, * Taborsko 22. V. 1858, † Zagreb 7. IV. 1917. Doktorat prava položio u Zagrebu 1882, služio u upravnoj službi od 1881 do smrti, od 1912 kod vlade, a za rata vladin povjerenik za županije virovitičku (1914) i srijemsku (1916).

Uza službeni rad kao vrstan upravnik te uz sudjelovanje u izradi vanju različitih zakonskih osnova (nacrt zakona o općinama) napisao je mnogo stručnih članaka iz područja upravnog prava, upravne nauke i praktične uprave, ponajviše u Mjesečniku i Obćinaru, kome je bio urednikom 1912—17. Napose: *Misli o budućem našem obćinskom zakonu*, Mjesečnik 1901. J. A.

BREZJE, dubrava s vidikom u Gorenjskoj (485 m). Sve-tište Marije Pomoćnice, najveće slovensko proštenišće. J. R.

BREZNA je bio velik posjed u Vukovskoj župi, koji je zajedno s Đakovom činio prostrano vlastelinstvo biskupa bosanskoga na slavonskom području. Ležao je u zapadnom dijelu Vukovske župe na granici prema Požezi, uglavnom s jedne i s druge strane potoka Brezne, po kojemu mu je i ime. Na tom velikom području nalazila su se mjesta: Bebrina, Klakar (Greda), Poljanci, Oprisavci, Zadubravlje, Bicko selo, Trnjani, Mihaljevci, Šelna, Garčin, Dubravnik, Sapci, Korduševci, Vrhovina, Bratljevci, Šušnjevi, Klokočevik, Lapovci, Trnava, Svetoblažje, Dragotin i Topolje, koja sva postoje i danas. Samo središte područja, selo Brezna, ležalo je u blizini današnje Vrhovine prema izvoru potoka, na zgodnom položaju, gdje je stajala i crkva sv. Mihajla, kojoj su se vidjele ruševine još donedavna. Brezna je raseljena o turskoj katastrofi, i njeno su područje zauzela sela Vrhovina i Korduševci. Pored spomenutih mjesta još su za Turaka postojala sela: Komarevci, Radinovci i Seletkovi s desne strane Kašnice, Tomin Kut i Glavica između Trnjana i Zadubravlje. Sva su ta sela raseljena pod konac 17. ili u početku 18. st.

Na brezanskom području postojalo je od 14. do 16. st. devet župa, koje su pripadale bosanskoj biskupiji. Od njih su neke popisane u računima papina legata od 1333—1335, a za druge znamo iz spomenika turskoga vremena, u koje su vrijeme njihove crkve prošle neoštećene te se u njima i služilo sve do konca 17. st. U samom selu Brezni župna crkva sv. Mihajla zahvatala je sjeverozapadni dio područja u Dilju i njegovoj podgorini. Istočno od Brezne ležalo je prema Klokočeviku selo Bratljevci, u kojem je bila crkva Bl. Djev. Marije. Današnji Trnjani zvali su se u ono vrijeme Trnje, koje je imalo župu s crkvom, posvećenom sv. Đuri. Zapadno od toga sela, a južno od Šušnjevacu, ležali su Mihaljevci sa župom sv. Mihajla, kojoj su se ruševine vidjele donedavno na šušnjevačkom groblju. U selu Garčinu, koje je u to doba bilo naseljeno na samom podnožju brda Garduna, istočnoga izdanka Dilja, stajala je crkva sv. Petra, a sjeveroistočno od nje u selu Dubravniku bila je župa s crkvom sv. Nikole. Tih šest župa nalazilo se na podnožju Dilja ili u njegovoj podgorini. Od ostalih triju je-

dna je bila u selu Dragotinu s crkvom sv. Ivana, druga u Svetoblažju s crkvom sv. Blaža i treća u Markovcima sv. Marka. Od tih sela prva dva leže na desnoj strani donje Breznice, već na prijelazu u bicku ravninu. Markovci su bili već u samoj nizi, sjeveroistočno od današnjih Andrijevac, od prilike u istoj crti prema istoku s Dragotinom. Od te linije dalje počinjalo je dakovačko područje. Svih tih devet župa nalazilo se sjeverno od Biđa i podalje od Save. Područje između te dvije vode uopće nije imalo župe, a koliko se zna, ni crkve. Na njemu nije bilo ni jačega naselja, a još 1422 spominju tu veliku šumu kraj Save i s jedne i s druge strane Biđa. Zapravo je gušće naselje brezansko postojalo oko samoga potoka Brezne; u njegovoj se blizini i nalazilo šest župa.

Turci su brezansko područje zauzeli u pohodu od 1536, kada im je u ruke pala i cijela srednja Slavonija. U toj vojni zapravo i nije bilo borbe, jer je kršćanska vojska izmakla ispred turske i raspršila se zapadno od Požege. Zbog toga na tome zemljištu i nije bilo većih gubitaka, plijenjenja i robljenja, a pogotovu nije toga bilo na brezanskom području, koje su, zajedno s tvrđavom u Garčinu, Turci smatrali po pravu svojim posjedom iza smrti njihova saveznika despota Stjepana Berislavića. Koliko je tu bilo malo raseljavanja i inače nestajanja starosjedilačkoga stanovništva, vidi se i po tome, što su u tome kraju ostala naseljena gotovo sva stara mjesta, osim sela Mihaljevaca kraj Trnjana i Bratljevaca u Dilju kraj Klokočevika. Stanovnici tih sela preselili su se na zgodnije položaje u susjedstvu.

Pod Turcima su se održale i sve crkve, osim one u Bratljevcima Bl. Dj. Marije, koja je napuštena, kada je raseljeno i selo. Od ostalih prva je pala u ruševno stanje mihaljevačka crkva sv. Mihajla, svakako opet stoga, što je i to selo raseljeno. Ipak joj je ostao spomen na šušnjevačkom groblju. Propala je u to vrijeme i crkva sv. Đure u Trnjanima. Sve ostale crkve našle su se u to tursko doba iznajprije u četiri župe. Od njih je župa sv. Mihajla obuhvatala sela oko Vrhovine i gornjega dijela potoka Brezne, a imala je crkvu sv. Mihajla u selu Brezni. Druga je župa bila garčinska s crkvom sv. Petra. Ona je zahvatala sela sve do Oprisavaca. U njenu se susjedstvu nalazila župa sv. Nikole u Dubravniku, koju su vodili svjetovni svećenici do prvih godina 16. st. Zbog nestašice svjetovnoga svećenstva župa je kasnije pripojena garčinskoj. U crkvenoj organizaciji pripadale su obje te župe, sv. Mihajla i garčinska, velikom samostanu. Župa sv. Mihajla obuhvatala je za turskoga gospodstva i područje oko nekadašnje Nevne, koja je pod Turcima dobila ime Levanjska Varoš. Tu je postojalo u pet sela nekih 30 kuća starosjedilaca katolika, koji su imali crkvu sv. Đure u blizini Musića i Slobodne Vlasti. To je područje ležalo s one strane Dilja, ali nije bilo daleko od crkve sv. Mihajla i središta župe. Posavska sela: obje Bebrine i Greda (danas Klakar) pripadale su u to vrijeme brodskoj župi. Sjeveroistočni dio staroga brezanskoga područja obuhvatala je u to tursko doba župa dragotinska, u kojoj navode sve tri stare crkve. Tako su na tom zemljištu tri doturske župe svedene, radi nestašice svećenstva, u jednu. Dragotinska župa bila je razmjerno vrlo velika i bogata, a imala je oko g. 1650 oko 3000 župljana. Stoga je ona 1648 dana beogradskom biskupu, koji je od nje imao siguran dohodak. Njeno područje zahvatalo je u to vrijeme, dakako, i sela Strizivojnu, Vrpolje, Perkovce, Čajkovce i Andrijeve, jer su crkve te župe bile tim selima najbliže. Na staro brezansko područje otpadalo je od 3000 župljana oko 2000, a ostalu 1000 sačinjavalo je naselje spomenutih sela u bickoj nizi. Zbog velikoga područja te dragotinske župe i jakoga naselja bila su u njoj i po dva svećenika, svaki s naslovom župnika, jedan u samom Dragotinu, a drugi u Markovcima.

Na cijelom nekadašnjem brezanskom području bilo je oko 1670 pred tursku katastrofu oko 4000 starosjedilaca katolika, i to je razmjerno mnogo prema drugim srednjoslavovskim krajevima. Pored toga katoličkoga naselja bilo je na tom zemljištu i nekoliko stotina starosjedilaca, koji su bili prešli na islam već u početku turskoga gospodstva. To prelazanje starosjedilaca na islam u okolini Broda navodi biskup zagrebački već 1536, odmah, pošto su Turci zavladao onim krajem. Muslimani starosjedioći živjeli su u većim mjestima kao posjednici, trgovci i obrtnici, osobito u Garčinu, Trnjanima i Brezni.

O turskoj katastrofi stradalo je to staro brezansko područje u većoj mjeri, te su se i neka sela rasula i raselila. Ratna je nevolja na tom zemljištu nastala 1683, kada se

na njemu, kao i u cijeloj srednjoj Slavoniji, počela skupljati velika turska vojska, koja je trebala ići na Beč. Kako su turske čete ležale dugo u tom kraju i pritiskale pojedina sela, raselili su se već u to vrijeme Dragotin, Svetoblažje, Markovci, Seletkovci, Komarevci, dakle veći dio dragotinske župe, koja je i prestala djelovati tih godina, pa nije više ni uspostavljena. U tom ratovanju raseljena je i sama Brezna, te je crkva sv. Mihajla ostala na osami. Još daleko u 18. st. vidjele su se oko te crkve ruševine i ostatci velikoga naselja, za koje je predaja znala, da je stradalo o turskoj katastrofi. U toj nevolji bilo je i bježanja iz toga kraja, kada su se 1691 Turci vratili u Slavoniju i zaposjeli Brod i srednju Slavoniju. Tom je prilikom pobjeglo dosta naselja iz brodskih sela prema Požezi i Virovitici, gdje ih je dio i ostao.

Već u početku svoga vladanja Turci su na staro brezansko područje naselili četrdesetak kuća Vlaha iz Gornjega Podrinja, da im služe u martološkoj službi u ratnoj organizaciji brodske tvrđave, a u prvim godinama i garčinske. Oni su dobili zemlju u Selni, Trnjanima, Šušnjevcima, Korduševcima i Klokočeviku, sve selima u blizini spomenutih tvrđava.

Kada su poslije odlaska Turaka nastale sredenije prilike, izvršene su i u ovome kraju u naselju neke promjene. U prvom redu došlo je tada doseljenika iz Bosne strujom iz Posavine i iz daljih bosanskih dijelova. Ti su se doseljenici u većem dijelu smjestili u posavskim selima: objema Bebrinama, Gredi, a pogotovu u Oprisavcima, te su ta sela u to vrijeme nerazmjerno narasla. Pravoslavna struja iz Bosne s četrdesetak porodica popunila je ono staro vlaško naselje u selima oko gornje Brezne, a osim toga osnovala selo Novo Topolje, nanovo nastanila Svetoblažje i u posavskom selu Poljancima naselila desetak kuća. Osim iz Bosne doselilo se u to vrijeme na ovo zemljište ponešto naseljenika i iz drugih hrvatskih krajeva, osobito iz Hrvatske, Baranje i Bačke. Ipak su u tim prilikama razmjerno najviše novoga stanovništva dobili Posavina i nisko Pobide, koji su do konca 17. st. i bili najslabije nastanjeni. Značajno je, da na staro dragotinsko područje nisu ni dolazili novi naseljenici Hrvati. Dragotin su istom oko 1760 naselili okolni starosjedioći i kasniji doseljenici Bosanci. Markovčani su prešli u susjedne Andrijeve i Perkovce, a Svetoblažani u Trnavu i Selce. Dubravnik se stopio s Lapovcima u jedno selo. U posljednjih dvjesto godina to se hrvatsko naselje dobro razvijalo. U njega se, istina, u novije doba doselilo hrvatskoga stanovništva s različitih strana, a osobito iz Like, ali su i starosjedioći pokazali dobar porast. Danas ima na tom starom brezanskom području oko 10.500 Hrvata, i to u trnjanskom kraju oko 3000, garčinskom 2300, dragotinskom (trnavskom) 2200 i posavskom, od Oprisavaca do G. Bebrine, 3000.

Starosjedioći Hrvati na tom su području štokavci s upadljivim elementima čakavskoga govora, stare akcentuacije, u dugim slogovima ikavskoga, a u kratkim jekavskoga narječja. U oblicima čuvaju još mnogo starine. Taj su govor donijeli i hrvatski doseljenici iz bosanske Posavine, koji su istoga podrijetla kao i starosjedioći Hrvati na lijevoj obali Save. Na njega su prešli i hrvatski došljaci iz drugih krajeva, a i danas ulaze pod utjecaj toga govora novi hrvatski naseljenici. Po tom govoru razlikuju se Hrvati na tom zemljištu od pravoslavna naselja, koje je posve štokavsko, nove akcentuacije i jekavskoga narječja.

LIT.: Diplom. zbornik kralj. Hrv., Dalm. i Slavonije, IV., Zagreb 1906 i XII., Zagreb 1914; Starine, V., Zagreb 1873, XXXVI., Zagreb 1918; *Rationes collectarum Pontificiorum Hungariae*, Mon. vaticana, I., 1., Budimpešta 1887; T. Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, II., Zagreb 1891; K. Draganović, *Izvišće fra Tome Ivkovića iz g. 1630*, Croatia sacra, 7., Zagreb 1934; D. Čsánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budimpešta 1894; E. Fermentz, *Acta Bosnae*, MHSM, XXIII., Zagreb 1892; D. Ruvarc, *Srpska mitropolija karlovačka*, Sr. Karlovci 1902; *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje Savske banovine*, Zagreb 1937. S. P-ć.

BREZNIK, Anton, * Ihan kod Domžala (Gorenjsko) 26. VI. 1881, gimnazijski profesor, jezikoslovac. Iza gimnazijskih i bogoslovskih nauka bio je jednu godinu kapelan, a zatim se posvetio slavistici. Kada je 1910 dovršio nauke na filozofskom fakultetu u Grazu, došao je za profesora u biskupskom zavodu sv. Stanislava u Št. Vidu, gdje je postao ravnatelj. Glavna mu je zasluga, da je svojim raspravama o slovenskom jeziku, a napose gramatikom *Slovenska slovnica za srednje škole* (1916, 5. izd. 1940) i *Slovenskim pravopisom*, što ga je izdao najprije sam (1920), a zatim zajedno s profesorom Ramovšem (1935), probudio kod slovenskih pisaca osjećaj i zanimanje za

nepokvarenu i živu slovensku riječ. Po historijskom razvoju ide dakle B. u onaj red slovenskih muževa, koji su pisce bez narodnih škola i tradicije upozoravali na živu jezikoslovnu moć u seljačkom govoru. Breznikov je znanstveni i filološki rad velik. Već od 1904 nižu se njegove rasprave po slovenskim beletrističkim i znanstvenim časopisima, u izvještajima šentševske gimnazije, u »Raspravama društva za humanistične vede« (znanosti), pa i u nekim stranim glasilima. Kao Škrabčev i Štrekljev učenik B. je opsežno orijentiran u svim problemima slovenistike od lingvistike do pravopisa i stila. Najmilija su mu ipak bila pitanja iz razvoja slovenskoga jezičnoga blaga kod pojedinih slovenskih pisaca i u cijelosti slovenske književne prošlosti i sadašnjosti.

LIT.: Slovenski biografski leksikon; Fr. S. Finžgar, Mladika, XII., 1931. A. S.-k.

BREZNO-HUDAJAMA, rudnik ugljena, poznat i pod nazivom rudnik Laško, nalazi se u općini Sv. Krištof, kotar Laško. Početak njegova razvitka pada u prvu polovinu 19. st. Od kraja 1890 vlasništvo je Trbovljanskog društva. Ugljen se nalazi u naslagama sedimentnih stijena iz gornjega oligocena, pa je u genetskoj vezi s ugljenonosnom velikom kotlinom Zagorje—Trbovlje—Hrastnik. Pripada najboljim vrstama smeđega uglja, s kaloričkom vrijednosti od 5500 kalorija.

LIT.: T. Homan, *Brezno-Hudajama*, Rudarski Zbornik, I., 52. F. T.

BREZOVA, ime većeg broja naselja u Češkoj, Moravskoj i Šleskoj. Iz jednog od njih u Češkoj potječe najznaniji povjesničar husitskog doba *Vavřinec z Brezové* (* oko 1370, † negdje poslije 1436). Podrijetlom mali plemić, učio je bogoslovlje i pravo u Pragu. Neko je vrijeme bio u dvorskoj službi kralja Václava IV., a poslije njegove smrti djeluje u Pragu možda kao pisar Novoga Mjesta i kao profesor sveučilišta. Ističe se svojim prijevodima na češki jezik i nekim spisima, osobito latinskom kronikom, u kojoj prikazuje događaje od 1414 do 1422, i satirou u stihovima o porazu križara kod Domažlica 1431 (oboje izdao J. Goll u *Fontes rerum bohemicarum*, V., 1893). Pripadao je husitskoj stranci utrakvita, protivnoj Taboričanima. J. Š.-k.

BREZOVACKI, Tito Baltazar, * Zagreb 4. I. 1757, † Zagreb 29. X. 1805, svećenik pavlinskog reda, pjesnik i komediograf. Ovaj najznačajniji hrvatski književnik iz vremena pola vijeka prije preporoda, rođen od zagrebačkih roditelja, oca gradskog činovnika Mihajla pl. B. i majke Ane rođ. pl. Habijanec-Fabijanec, kršten je u crkvi sv. Marka od župnika Jurajića († 1761), koji je čin Titova krštenja sasvim pravilno unio u matice krštenih. Svjedoci na krstu bili su mu Josip pl. Jelačić i Ana pl. Bužan. Prvi odgoj dobilo je dijete u roditeljskoj kući; prve škole, kao i kasnije mlađi mu brat Donat, polazio je u Zagrebu, i onda 22. X. 1773 u 16. godini života stupio u pavlinski red u Varaždinu, gdje je, kako se čini, svršio i humaniora. Tonzuru i 4 niža sv. reda podijelio mu je biskup Josip Galjuf u zagrebačkoj stolnoj crkvi 11. VI. 1775. Poslije toga odlazi u Peštu, gdje je »in repetentia« učio filozofiju i bogosloviju završivši ih 1781 kao »Philosophiae et Theologiae baccalaureatus«. U Pešti je morao biti zareden za svećenika, jer njegovo prezime u zagrebačkom popisu svećeničkih zaređenika uopće ne dolazi.

Vrativši se u domovinu u jesen 1781 Tito ulazi kao magister u nastavnički zbor varaždinske gimnazije, a kad je 1786 car Josip II. ukinuo pavlinski red, B., sada ekspavlin, polazi na seoske župe za kapelana pomoćnika. Od 20. XI. 1790 do 18. II. 1792 u takvoj se službi nalazio u župi Rakovec (dobro Patačića) kraj Križevaca, odakle se već prvoga dana obratio zagrebačkom magistratu molbom, da mu kao domaćem sinu udijeli prvo slobodno mjesto u župi sv. Marka. Taj mu vapaj ovaj put nije bio uslišan, ali nakon devet godina, kad se (20. XII. 1799) obratio novom molbom, dobiva najprije mjesto altariste, pola godine kasnije (22. VI. 1800) i mjesto prebendara sv. Ivana uz župu sv. Marka. Pet godina kasnije na tom je položaju i umro.

Za Titovo književno oblikovanje bilo je od najveće važnosti ono 4—5 godina učenja u Pešti, što svjedoče ove činjenice: Titov školski drug u Pešti bio je i glasoviti mađžarski pavlin-slobodar Franjo Verseggy (1757—1822), a već prije tu su se mađžarski pavlini Dan. Borss (* 1737) i Men. Tancz (* 1743; oba umrli iza 1786) mnogo trudili oko obnove mađžarskog školskog kazališta, koje je ukinućem isusovačkoga reda poslije 1773 bilo sasvim zamrlo. Tito, došavši 1781 u Varaždin, očito prema pobudama iz Pešte, sprema obnovu hrvatske školske drame; u tu svrhu

najprije dramatizira svetačku legendu *Sveti Aleksi u četverom speljanju*, koja je zacijelo igrana prvo u Varaždinu, a zatim u Zagrebu »tiskom J. K. Kotche« naknadno g. 1786 objavljena.

Već od vremena Vitezovićevih hrvatski se pavlini kreću u prvim redovima boraca za hrvatsku samosvojnost. Dok je B. učio u Pešti, bore se uz druge književnike i mađžarski pavlini protiv jozefinista, a za narodni preporod Mađžarske. Uz ovakve uzore ne iznenaduje, što je 1790 Tito svojim latinskim pjesmama postao i ostao do konca života najborbeniji predstavnik hrvatske borbe za obnovu i preporod Hrvatske. Verseggy je 1789 dao Mađžarima samo prijevod francuske »Marseillaise«, za hrvatski politički svijet Tito je u svojoj pjesmi *Trium sororum recursus*, kao i u pjesmi *Non quisnam scripsit, sed num bene scripta reflectas* predočio najbitnije tekovine slobodarskog 18. st., naročito u prvom od njih nalazimo ih sažete u stihovima kao: »Slobodna kraljevstva mi smo, a tko se stidi hrvatstva...«, ili: »Ako savez želiš, o Hrvate, želi ga takva, države sreću i posle u svojim da rukama držiš...« i napokon: »Sad, kad cio svijet za slobodom žudi toliko, ludost je velika nje se od svoje volje odreći« i t. d.

S ovakvim gledanjem na svijet uopće, a na naše prilike napose, Tito ni kasnije ne propušta ni jedne prilike, da na svoj način ne reagira na najaktuelnija dnevna pitanja. Kad je neki »vuk u janjećoj koži« brošurou »Reflectiones de reformatione cleri zagrabiensis altissimo throno regio propositae, Verioduni 1792«, obasipajući hvalama biskupa-jozefinistu, a grdeći kaptol i kanonički zbor, na taj način pomagao upravo kaptolske jozefiniste, Tito, uočivši prave ciljeve anonimnog pisma, najodlučnije mu se suprotstavio brošurou *Authoris et reflexionum de reformatione cleri zagrabiensis... confutatio* (Zagreb 1793). S anonimom u isto vrijeme baš se biskup-jozefinist najviše protivio, da u Zagreb dođu za kanonike učeni pučani M. Kirinić i A. Kukec, a protiv njegovih aristokratskih kandidata (F. Fancev, *Zašto je prof. dr. Lj. Jelačić...*, Hrv. Revija, X., 1937). Ideološki za svoje vrijeme vrlo je važna i Titova pjesma *Jeremiaš nad horvatskoga orsaga zrušenjem narekujući*, kojoj je zagrebačka cenzura 1. X. 1801 uskratila svoj imprimatur.

Dalje se niže oko 15 njegovih manjih hrvatskih, njemačkih i latinskih pjesama; većina njih bila je posvećena krupnim događajima tadašnjice. Tu ima i pjesama, koje ukazuju na njegovo povodjenje za Kačićem Miošićem, koji je zagrebačkoj sredini uostalom poznat već od prvoga izdanja (1756) njegova »Rzgovora«, u kojem je jedna pjesma »prikazana prisvitlj gospodi zagrebskoj za srčene ljubavi vikovičnju uspomenu«. Osim toga posljednjih godina svoga života Tito se svake godine javljao u Kotcheovim »Kalendarima« satiričkim pjesmama i u njima objašnjavao tekuća zbivanja. Takva je bila i pjesma *Kovač krapinski*, koje je bezazlenost, jer je bila krivo shvaćena, u Kotcheovu kalendaru 1803 uzeo u obranu pod novim pseudonimom *Grgo z Strahinja i Hanza iz Klanjca*. Takva je i njegova kalendarska anonimna pjesma iz 1801 *Horvat Horvatom horvatski govori*.

Tek poslije svega toga slijedi njegov najkrupniji prilog književnosti kajkavskih Hrvata *Matijaš grabančijaš dijak, u trojem dogodu ispeljan [...]* i igran *vu kraljevskom konviktu vu Zagrebu dana 12. sečna leto 1804. (Vu Zagrebu, pritisk. pri Jos. Kar. Kotche)*. Komad je igran u zgradi nekadašnjeg plemićkog konvikta 12. veljače 1804 na posljednju pokladnu nedjelju od česti od istih konviktoraca pravnik i filozofa, koji su dvije godine prije (1. III. 1802) na istom mjestu igrali Kotzebueov igrokaz »Nazloba med bratmi« (isp. Vienac 1890, str. 368). Između Tita i mađžarske sredine ima i ovdje paralela: mađž. pavlin Dan. Borss dao je mađžarskoj školskoj drami prvu pučku komediju; za naše prilike to je bio »Matijaš grabančijaš dijak«, čak i za slučaj, da dopustimo, da se »Matijaš« u svojim temeljima naslanja na igrokaz L. A. Hofmanna »Der Dorf-pfarrer« (1789), koji je u repertoar zagrebačkog sjemenišnog kazališta 1807 uveo sjemenišni profesor Marko Mahanović (1773—1824) pod natpisom *Porušenje bludnosti* proširivši svoj prijevod i dijalozima iz »Matijaša«.

Posljednje godine isusovačkog kazališta (1772) u Zagrebu se igrala »elegans fabula«: *Servus duobus eodem tempore dominis serviens*, koja je po osnovnoj temi srodna s komedijom *Diogeneš ili sluga dveh zgubljenih bratov*. Jedan dio dopreporodne predaje ovu je komediju pripisivao Brezovačkome, a drugi Jandriću, ali kako za »Matijaša...«, tako

(Foto Gj. Szabo)

BREZOVICA KOD ZAGREBA, Župna crkva.

ni za ovu nema sigurne potvrde, da se doista igrala na Kaptolu. Prema kaptolu biskupa-jozefinista Tito je stajao uvijek daleko, ali u času, kad se u Hrvatsku za potrebe gimnazijske nastave radi lakše madžarizacije htjelo dovesti madžarske pijariste, Tito pokreće akciju obnove pavlinskog reda, ukazujući, kako su oni nepodesni za nastavu »ob solius patriae linguae ignorantium«. To je i Fr. Bedekoviću u državnom vijeću bio najjači dokaz protiv Vrhovčeva prijedloga u istom pitanju.

U prikazima Tita kod naših današnjih »jozefinista« ne može mu biti porečeno samo veliko književno značenje, inače on im nije u volji. Prije preporoda B. je najizrazitiji hrvatski narodnjak i slobodar u najboljem značenju tih riječi, u svakoj prilici on je veličao narodne tradicije, pa je i svoje suvremenike iza Vitezovića on prvi upućivao stazama obnove i preporoda prema najljepšim tekovinama vlastite prošlosti.

LIT.: B. Vodnik, *Prilozi za povijest hrvatske književnosti*, Grada HA, knj. IX. (1920); Isti, *Titus Brezovački: Diogeneš*, Jugoslav. njiva, IX. (1925); F. Fancev, *Sitni prilozi za povijest hrvatske književnosti*, Grada HA, knj. XI. (1932); Isti, *Iz naše političke prošlosti*, Hrvatska Revija, I. (1929); Isti, *Pouzdana »Matica« ali nepouzdan literarni historik*, Hrvatski Dnevnik 1937, uskrni prilog; Isti, *Dva priloga za povijest hrvatskih pavlina*, Starine, knj. 38. (1937); Isti, *Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatičke iz početka 19. st.*, Grada HA, knj. XV. (1940).

BREZOVICA, 1. nadbiskupsko dobro i dvor u blizini Zagreba, 3 km *II* od želj. postaje Hrv. Leskovac, u selu Goli Brijeg-Brezovica. Župa se spominje 1334. G. 1939 osnovan je ovdje strogi karmelićanski samostan. Z. D-i.

2. Posebno okružje u staroj Virovitičkoj župi u vrijeme prije Turaka. Pred veliko ratovanje u turskom osvajanju u njoj je postojala jaka tvrđava, a u cijelom okružju bilo je naseljenih četrdesetak mjesta, od kojih su sva imala trgovačko-obrtnički značaj. Područje brezovičko prostiralo se u dužini od Lukača do Vaške, a u širinu od Jugova Polja do Drave. Premda se nalazilo na nižem tlu, opet je tu bilo mnogo i visokih greda s izvrsnom zemljom, na kojoj uspijevaju sve vrsti žitarica.

Sama je Brezovica ležala u sredini svoga područja pored potoka Neteče na visokim gredama, a inače na barovitu tlu, te je i tvrđava u njoj imala sasvim barski tip. U mjestu je stajala crkva sv. Đure, koja je oko 1330 već bila župna. U kasnijem razvitku nastala su na području mjesta Bre-

zovice dva naselja. Jedno se razvilo oko tvrđave, koja je zadržala staro ime, a drugo oko crkve, a to je po njoj nazvano Sv. Đurađ ili Đurđevci. Oba ta naselja dobro su se razvijala na plodnoj zemlji, u središtu bogatoga područja, te su stekla u 15. st. stepen trgovačko-obrtničkih mjesta. Crkva sv. Đure služila je i jednom i drugom naselju. Kasnije su u Brezovici podignuli kapelu sv. Ane, koja je u onome kraju stekla značaj hodočašća.

Znatnije naselje na tom području bilo je i mjesto trgovačko-obrtničkog značaja Ivanac, koje se nalazilo nešto južnije od Brezovice. Kako je ležalo između dva potoka, zvali su to zemljište otokom, a župa je u tome mjestu imala ime Sv. Ivan Otočki. Župe su u tome području bile i u selu Obrežu, sjeveroistočno od Ivanca, i u Gradu u blizini Drave, gdje i danas postoji selo toga imena.

Turci su brezovičko područje osvojili već 1544 i u tvrđavi postavili jaku posadu, koja je u 16. st. iznosila i do 200 ljudi. S vremenom se u Brezovici razvilo veće muslimansko naselje, te je to mjesto i pod Turcima bilo znatno trgovište. Pred tursku katastrofu bilo je muslimana u Brezovici do 300 domova. Brezovička je tvrđava u to vrijeme bila na glasu, a njena je posada, pored one u Virovici, Slatini i u susjednom Sopju, Hrvatskoj Krajini zadavala mnogo jada. Glavnu osnovu tome muslimanskom stanovništvu u Brezovici dali su sami hrvatski starosjedioci. Oni su na to bili pripravljeni mnogobrojnim prelaženjem na islam, koje se vršilo već od 1536 na susjednom zemljištu u Sopju i okolini toga mjesta. O tom postoji izvještaj biskupa zagrebačkog, kojemu je to zemljište velikim dijelom i pripadalo. Tako se i dogodilo, da su se sva druga starosjedićka mjesta s vremenom rasula, a ostala su naseljena samo sela Rušani i Majkovci, sjeverozapadno od Brezovice, i Virovi i Gradina, jugozapadno od toga mjesta. U ta četiri sela održali su se katolici i za turskog gospodstva sa šezdesetak kuća. Njima je služila crkva sv. Đurđa, koja se dobro sačuvala, a spadala je za to vrijeme pod župu u nedalekom Dugom Selu.

Na napušteno zemljište turske su vlasti dovele Vlahe iz Gornjega Podrinja, koje su smjestili oko Brezovice, da im budu u martološkoj službi. Vlasi su dobili zemlje i izvan staroga brezovičkoga područja, a na njemu samom naselili su jednu mahalalu u Brezovici i sela Detkovac i Rečinu. U svemu bilo ih je pod Turcima nekih 40 domova.

U ratovanju od 1683—1691 muslimani su bez boja napustili Brezovicu i otišli u Bosnu strujom na Gradišku. Tada su se rasuli i brezovički Vlasi, te je to mjesto ležalo oko 1690 pusto. Naselili su ga ubrzo Hrvati iz okoline, pogotovu iz Moslavine, Viljeva, Čačavice, a ponešto i iz daljih strana. Oni su unišili i u vlaško selo Detkovac, u kojem danas gotovo i nema grčkoistočnjaka. Od starih sela raselili su se u to vrijeme Majkovci i Virovi. Veliko nekadašnje područje brezovičko ostalo je poslije Turaka bez gušćega naselja kroz cijelo 18. st. Istom u 19. st. vlastelinstvo je počelo na pojedine njegove dijelove naseljivati svoje rudnike, najviše Madžare. Tri osnovna mjesta: Brezovica, Rušani i Detkovac održali su do danas svoje hrvatsko stanovništvo, kojega će sada biti oko 1700 čeljadi. Pored njih kroz cijelo

(Foto Gj. Szabo)

BREZOVICA KOD ZAGREBA, Vlastelinski dvor

to vrijeme sačuvalo je svoje staro hrvatsko stanovništvo i selo Gradina, koje se dobro razvijalo. Prije Turaka na tom su zemljištu Hrvati govorili kajkavski i ekavski, te se taj govor nastavio i dalje pod turskom vladom. Kako je u početku 18. st. ovamo došlo i naseljenika iz štokavskoga naselja, a osjećao se utjecaj i susjednih štokavaca kroz stoljeća, taj je govor poštokavljen, a iz starine u njemu je ostalo jedino ekavsko narječje.

LIT.: D. Csánki, *Körösmegeye a XV-ik században*, Budimpešta 1893; I. Bojničić, *Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku*, Vjesnik kr. Hrv.-slav.-dalm. zemalj. arhiva, VII., Zagreb 1905; *Hrvatski saborski spisi*, II., MHSM, XXXVI., Zagreb 1915; E. Laszowski, *Habsburški spomenici*, II., MHSM, XXXVIII., Zagreb 1916, III., *ibid.*, XL., Zagreb 1917; R. Lopašić, *Spomenici Hrv. Krajine*, I., MHSM, XV., Zagreb 1884, II., *ibid.*, XVI., Zagreb 1885; I. Isti, *Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu*, Starine, XVII., Zagreb 1885, XIX., Zagreb 1887; Hrv. zem. arhiv, *Dominium Vučin*.

3. Brezovica zvalo se do 18. st. podgrađe grada Velikoga Kalnika, koje se nalazilo na nižem tlu oko potoka istoga imena, na položaju današnjega sela Kalnika. Oko 1330 navodi se u B. župa sa crkvom, posvećenom sv. Martinu. U 15. st. podignuta je B. na stupanj mjesta s trgovačkim i obrtničkim stanovništvom, oko kojega je ležalo bogato područje velikokalničko s plemenitim i kmetskim naseljem u Dedinu, Hižanovcu, Obrežu, Popovcu, Potoku, Vojnovcu i Žibrinovcu. B. se od toga vremena povoljno razvijala, dok Turci nisu počeli prodirati poslije 1540 i u taj kraj. Turski četnici porobili su i oplijenili nekoliko puta i B. i njenu okolinu, ali se naselje održalo pod zaštitom tvrđava Križevaca i Koprivnice. B. je izgubila u to vrijeme svoje povlastice. U popisu od 1599 imali su Alapići i Draškovići u B. 60 domova kmetova. Poslije stotinu godina na tom položaju nalazi se mjesto Kalnik, opet sa šezdesetak kuća, među kojima veliku većinu čine starosjedioci iz 16. st. Oni su za to vrijeme naselili ponovno onaj dio stare brezovičke okoline, na kojem nisu posjeda imale starosjedilačke plemenite porodice, nego samo veliki posjednici Alapići i preko njih Draškovići, te su se tu opet raširila sela: Dedinu i Potok. Starinačke brezovičke porodice u Kalniku naseljavahu i dalje u 18. i 19. st. staro brezovičko područje, te su tu nastala nova sela Soprun i Borje, a obnovljeno je staro selo Kamešnica. Te stare porodice imaju i danas u Kalniku i njegovoj okolini u stanovništvu većinu.

LIT.: Diplomatički zbornik kralj. Hrv., Dalm. i Slavon., XI., Zagreb 1913; Csánki, *Körösmegeye a XV-ik században*, Budimpešta 1893; Kalnički arhivakonat u arhivu Nadbiskupije u Zagrebu. S. P. č.

BREZOV KATRAN (njem. Birkenteer, Birkenrindenteer, Juchtenöl), poznat pod imenom Daggert, Dagget ili litvanski balzam, tamnosmeđa je, prilično gusta tekućina. Dobiva se suhom destilacijom kore od brezova drveta. Uglavnom se upotrebljava u kožarstvu, gdje se koža u njem natapa, da postane nepromočiva (juhtovina). Upotrebljava se i u parfumeriji zbog osobitoga mirisa. J. R. i. č.

BREZOVKE (*Betulaceae*) predstavljaju vrlo važnu biljnu porodicu iz reda *Fagales* (→ pristolatičnice). To su listopadna drveta ili grmovi s izmjenito poredanim, normalno nerazdijeljenim listovima, koji nisu nikad cijela ruba, a imaju pri bazi palistiće, koji rano otpadaju. Raširene su uglavnom u sjevernim izvantropskim područjima i po Andama Južne Amerike. Imaju jednospolne i jednodomne cvjetove, koji u tipskom i najpotpunijem slučaju odgovaraju formuli $P2+2 A 2+2$ (muški) odnosno $P2+2 G (2)$ (ženski). No u pojedinostima je građa cvijeta kod različitih rodova dosta različita: neugledan je perigon sastavljen iz 1—5 listića, ili ga uopće nema, dok se broj prašnika, koji su često razdijeljeni na dvoje, kreće između 2 i 12. Cvjetovi su — zasebno muški, zasebno ženski — združeni po 1—3 u male paštice (dihazije), koji zajedno s odgovarajućim predlistićima i zaliscima izgrađuju sastavljene cvatove, najčešće u obliku značajnih maca ili resa.

Iz zalistaka i predlistića ženskih cvatova razvijaju se kod svih pripadnika porodice brezovki nakon izvršene oplodnje vrlo značajne tvorbe, kojima su zreli plodovi — a to su jednosjemeni orašci — više ili manje obaviti. S obzirom na način postanka i značaj tih tvorba dijeli se porodica u 2 podporodice: a) breze (*Betuleae*). Kod njih se plodovi nalaze u pazušcima trokrpastih ili peterokrpastih, drvenastih ljusaka, koje nastaju sraštenjem zaliska s 2—4 predlistića, a koje sve zajedno sastavljaju tvorbu sličnu češeru. Ovamo spadaju rodovi breza i joha; b) lijeske (*Coryleae*). Kod njih su orašci obaviti naročitim ovojem, koji je nastao iz triju snažno naraslih i međusobno sraslih

predlistića. Ovamo spadaju rodovi: grab, crni grab i lijeska. S. H. č.

BREZOV LIST → Vinova loza, podloge.

BREZOV POLJE, 1. naziv za više sela i zaselaka u Hrvatskoj, među kojima je najvažnije Novo Brezovo polje na Savi istočno od Brčkog. N. B. p. je kolonizaciono naselje sagrađeno za muslimane, koji su prebjegli iz Srbije.

2. Glavni vrh (984 m) Psunj planine.

BREZOVŠEK, Ivan, * Studenci (kod Hrastnika) 3. VI. 1888, slovenski dirigent. Glazbu je učio u Njemačkoj, gdje je prvo vrijeme i djelovao kao operni dirigent (Dortmund, Metz, Plauen, Mühlhausen). Iza svjetskog rata bio je najprije operni dirigent u Ljubljani, poslije kod pokušaja, da se osnuje stalna opera u Splitu, ondje ravnatelj opere. G. 1921 otišao je u Beograd, gdje je kod novo osnovane opere bio prvi dirigent, a neko je vrijeme i vodio upravu opere. Kao skladatelj nije se isticao. B. S.

BREŽANIN, Marko, * Spič 2. V. 1883, kipar. Svršio umjetničku školu u Ljubljani. Učio kiparstvo u Beču kod prof. Barwiga i u Berlinu kod prof. Metznera. Izradio na Cetinju plastičnu kartu Crne Gore u velikom mjerilu. Od 1919 živi u Beogradu. Radi u kamenu i drvetu reljefe, portrete, figure i kompozicije. Z. S. M.

BREŽICE (njem. Rann, 165 m), grad u južnoj Štajerskoj, susjed Zagreba (36 km), na lijevom brijegu Save, na povišaru s dvorcem i 500 m dugim mostom preko Save i Krke (1250 stan.). Grad, dvorac i pokrajina oko njih bili su do 1491 vlasništvo salzburških nadbiskupa; radi pogibli, da bi ih mogla prisvojiti ugarsko-hrvatska strana (Matija Korvin), zaposjeli su ih Habsburgovci. U godinama borbi »za staru pravdu« (1515, 1573) bilo je ovdje sabiralište složnih hrvatskih i slovenskih seljaka, a danas je omiljelo ljetovaliste, kupalište i mjesto za veslanje.

LIT.: v. Tiller, *Brežice*, 1937.

J. R.

U lipnju 1530 održao se kod Brežica znameniti sabor hrvatskog i slovenskog plemstva u prisustvu banova Franje Batthyányja i Ivana Karlovića, gdje se raspravljalo o obrani hrvatskih zemalja od turske najezde.

Oko 1634 kupuje gospoštiju i grad B. karlovački general knez Vuk Frankopan. Po smrti Vukovoj razdijeliše gospoštiju B. mladi knez Franjo Krsto Frankopan i šurjakinja mu Sofija.

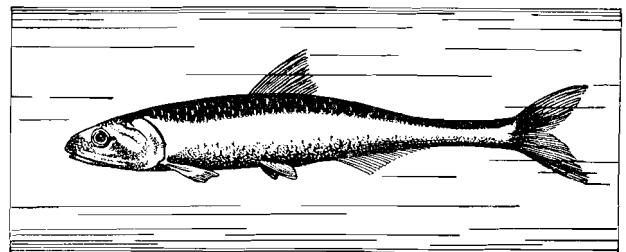
LIT.: O hrv. saboru g. 1530 v. F. Šišić, *Acta comitialia*, I. (MHSM, XXXIII.). V. Z. č.

BRGAT DONJI i GORNJI, selo 5 km istočno od Dubrovnika, na putu u Trebinje. Ovuda prilazi Dubrovniku glavni put s kopna, zato se B. u prošlosti često spominje. Ruševine na okolnim brežuljcima trag su utvrda, koje su čuvala i vodile nadzor nad ovim prilazom. Ima školu, katoličku župu i poštu.

BRGLIJEZ (*Sitta*), ptica pjeвица, koja se hrani kukcima, paucima i sjemenjem, a ostaje i zimi kod nas. Puza po drveću vještije od žune i djetla, a razlikuje se od njih, jer su mu tri dugačka prsta sa svinutim pandžicama naprijed, a jedan otraga, rep kratak, da ne smeta pri puzanju. Kod nas živi modrikastosivi, na trbuhu žučkastordasti obični b. (*S. europaea caesia*) i manji b. lončar (*S. neumayer*) po kršu Dalmacije i južno dalje. K. B.

BRGLJUN → Vinova loza.

BRGLJUN ili inćun (*Engraulis encrasicolus*), morska riba koštunjača, mekoperka iz por. sleđeva. Ispružena, zaobljena tijela do 15 cm dužine, gore smeđastomodar, na glavi sa zlatnim sjajem, dolje srebrnastobijel. Uži je i manji od srdele, ima velika usta, a gornja čeljust duža od donje. Uzdušni mjehur mu opći s probavilom i slušnim organom. Brgljun pliva u velikim jatima i lovi se uvelike u Jadranu; jede se svjež i usoljen ili se sprema u limene kutije s uljem. K. B.

BRGLJUN

BRGULJANIN, fra Martin, franjevac, nazvan tako po selu Brgulama u blizini Vareša u Bosni, odakle je bio rodom. Njegova je sva rodbina prešla na islam kao i cijelo njegovo selo. Bio je provincijal 1631—1633. Na tom položaju, a i kasnije, slao je dopise u Rim, u kojima je izlagao teško stanje katoličke crkve na okupiranom području od Turaka i branio franjevce od protivničkih napadaja. Kada je fra Jeronim Lučić imenovan dravstvom biskupom 1635 i administratorom bosanske biskupije, Brguljanin mu je čestitao na visokom dostojanstvu sastavkom pisanim latinskim jezikom (Gratulabundus pangebath... fr. Martinus Bargulensis).

LIT.: E. Fermezdžin, *Acta Bosnae*, Zagreb 1892; J. Jelenić, *Ljetopis fra Nikole Lašvanina*, Sarajevo 1916; I. Isti, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebreničke*, Zagreb 1925; J. Božićković, *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala*, Beograd 1935.

BRIAL, Michel Jean Joseph, * Perpignan 1743, † Pariz 1828, francuski povjesničar, benediktinac. Suradivao je djelima u Recueil des historiens de France, Histoire littéraire de la France i Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du roi. Najvažnije rukopise njegove knjižnice preuzela je Narodna knjižnica u Parizu.

BRIALMONT, Henry Alexis, * Venloo 25. V. 1821, † Bruxelles 21. IX. 1903, belgijski general. Služio je u ženijskom korpusu i izradio nacrtu tvrđave Antwerpen, vodio kao glavni nadzornik opkopara utvrđivanje Namura i Liègea i organizirao zemaljsku obranu Rumunjske (1883), a zatim Grčke. G. 1886 umirovljen je u belgijskoj vojsci, ali je i nadalje nadzirao rumunjske utvrde. U početku B-ovi nazori o utvrđivanju držali su se tradicije 17. stoljeća (Vauban); kasnije preuzeo je B. Montalembertove nazore, ali nakon iskustva njemačko-francuskog rata 1870/71 uveo je u tvrđave oklopljene topovske položaje, a ukinuo smještaj topova na otvorenom. Od 1892 član parlamenta. Najvažnija su mu djela: *La Fortification du temps présent* (1885); *Influence du tir plongeant et des obus-torpilles sur la fortification* (1886); *Les régions fortifiées* (1890); *Études sur la défense des états et sur la fortification* (Bruxelles 1895) i *Progrès de la défense des états et de la fortification permanente depuis Vauban* (Bruxelles 1898).

BRIAN, * 926, † 1014, irski kralj, zvan i *Brian Boru*, *Boroma* ili *Boroimke* (od irske riječi boroma »danak«). Njegov otac Cenneide bio je poglavica u Munsteru. Mladost je B. proveo u borbi protiv Danaca, koji su neprekidno pustošili Munster. Zavladao je 978 Munsterom kao kralj potukao je u Wicklowu Dance, koji su bili oko Dublina. Tada je pošao u Dublin i 1002 prisilio Maelsechlainna, glavnoga kralja Irske, koji je vladao u Meathu, da mu se pokloni. Iza toga krenuo je na Connaught. Tu je kao i u Ulsteru imao uspjeha i bio općenito priznat kao *ardri* (glavni kralj) Irske. Pokopan je u Armagh. Jednu od njegovih isprava čuva Trinity college u Dublinu.

LIT.: E. A. D'Alton, *History of Ireland*, I., 1903; A. Bugge, *Contribution to the History of the Norsemen in Ireland*, Kristianija 1900.

BRIAN, I. Joseph, * Avignon 1801, † Pariz 1861, francuski kipar. Učiteljji su mu bili Serri i Bosio. Glavno mu je djelo Molièreov kip za pročelje kazališta u Avignonu.

2. Louis, * Avignon 1805, † Pariz 1864, francuski kipar, brat predašnjega. Učiteljji su mu bili Serri i David d'Angers. G. 1832 dobio je nagradu Rima. Znatnija su mu djela *Pilići i Sv. Jeronim* u crkvi Saint-Augustin (Pariz).

BRIANCHON, Charles Julien, * Sèvres 1785, † Versailles 1864, francuski matematičar. Njegovi matematički radovi padaju u vrijeme početka projektivne geometrije (*Théorie des transversales*, 1828, i dr.). Osobito je poznat po svom poučku o šesterokutu, opisanom čunosječnici; to je dualistikum Pascalova poučka.

BRIANÇON, francuski grad u Alpama na ravnjaku, koji vlada nad sastavcima Durance i Guisanne, stoga odavna jaka tvrđava u visini od 1320 m nad morem. Iznad ove je pomoćna tvrđava Fort d'Infernet u visini od 2380 m, a to je najviše naselje u Evropi. Veleobrt, osnovan na obilju vodenih snaga, razvija se naglo i prerađuje svilu i pamuk, vapno i milovku (»craie de B.«), a izrađuje čavle, čarape i šešire. U B. dolazi željeznica iz Lyona, a dalje ide cesta u dolinu Dora Riparia prema Torinu.

BRIAND, Aristide, * Nantes 28. III. 1862, † Pariz 6. III. 1932, francuski državnik. Najprije je odvjetnik u Saint-Nazaireu, 1891 seli u Pariz. Uređuje list *La Lanterne* (1898), surađuje u socijalističkim novinama, postaje tajnikom glavnog odbora socijalističke stranke (1901). Od 1902 narodni je zastupnik. Od tada je često ministar različitih re-

sora (nastave, pravosuđa, unutarnjih i vanjskih poslova), a deset puta (između 1909 i 1926, u 17 godina svega oko 5 godina) ministar predsjednik. Prigodom prvog ulaska u vladu isključen je iz stranke te odonda stoji u komori samostalno ili s malom skupinom primaknuvši se više središtu; to mu dopušta u mnogim važnim pitanjima zauzeti vlastito gledište, koje zastupa dosljedno i odlučno. Time i velikim govorničkim darom stiče velik osobni ugled pa je tako mnogo puta osoba prikladna za preuzimanje ministarske listice ili za okupljanje parlamentarne većine za sastavljanje vlade. Kao izvjestitelj odbora za sastav nacrtu zakona o rastavi crkve od države jako se zauzima za njegov prihvata, a kao ministar (1906) provodi zakon u slobodnom duhu. Kad je za njegove prve vlade (1909—11) prijetio g. 1910 šrajk željezničara, B. ga otklanja određivši mobilizaciju željezničara vojnih obvezanika i stroge stegovne i redarstvene mjere.

ARISTIDE BRIAND

Za njegovu predsjedništva 1912—13 produžena je vojna služba od 2 na 3 godine. Kao predsjednik široke koalicione vlade 1915—17 preuzima francusko vojno zapovjedništvo te osniva ratni odbor (comité de guerre), zalaže se za održanje i pojačanje fronte na Balkanu (Solun) i za jedinstvenu vojničku i gospodarsku suradnju na svim frontama. Povodom sukoba njegova ministra rata Lyauteya s komorom dolazi do pada cijelog kabineta. B. se vraća na čelo vlade tek 1921—22; preuzevši opet ministarstvo vanjskih poslova od travnja 1925 do zadnje demisije 12. I. 1932 udara

B. francuskoj vanjskoj politici žig svoje jake ličnosti. Sudjeluje na konferenciji za ograničenje pomorskog naoružanja u Washingtonu te se i dalje mnogo zalaže za misao razoružanja i za uspjeh konferencije, koja se imala sastati u tu svrhu. Djeluje u pravcu izmirenja s Njemačkom, a vidljiv su uspjeh te politike sporazumi u Locarnu (v.). Zajedno s Kelloggom tvorac je (1928) Pariskog pakta (v.). Skupa sa G. Stresemannom, A. Chamberlainom i Ch. Davesom dobiva 1926 Nobelovu nagradu za mir. I u krilu Lige naroda pokazuje razumijevanje za njemačke zahtjeve za ispražnjenje Porajnja.

BIBL.: *Rapport sur la séparation des églises et de l'État*, 1906; *La séparation 1904—1907* (govori, 1908); *Paroles de paix*, 1927; *Frankreich und Deutschland* (najprije njemački s uvodom od Stresemanna), 1928; *Souvernirs parlés* (sabrao R. Escholier), 1932.

LIT.: G. Suaréz, B., *Sa vie, son oeuvre avec son journal et de nombreux documents inédits*, 4 sv., Pariz 1938—40.

BRIBIR, 1. selo u Vinodolu, kotar Novi, 4,8 km sjeverozapadno od Novoga. Ima 195 stan., sijelo je općina Bribir Vinodol. Katolička župa osnovana je u 13. st., a njezina crkva, koja ima više umjetnina i dragocjenosti, ujedno je zborna crkva stolnog kaptola modruškog ili krbavskog. Mjesto, koje se u prošlosti često nazivalo gradom ili varoši, nalazi se na brežuljku Glavici (145 m). Nekad je bilo opasano zidovima, od kojih su se sačuvali ostatci. Na sje-

BRIBIR U VINODOLU

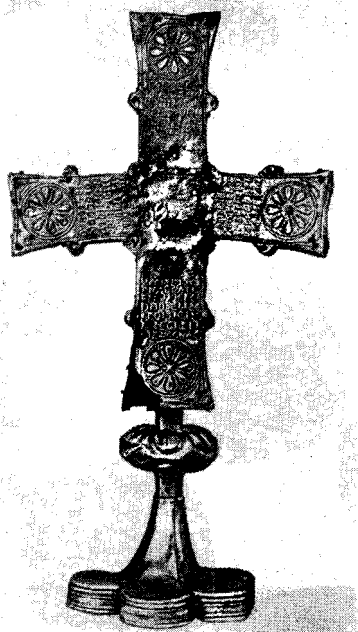
(Foto Griesbach)

vernoj strani mjesta bio je kaštel, koji je srušen prošlog stoljeća, a sačuvala se samo četverouglasta kula s nešto zidova. Okolica Bribira zove se Bribirština i poznata je po vinogradarstvu i smokvama.

Početkom 13. st. došao je B. u vlast Krčkih knezova, kasnijih Frankopana. Izuzevši kratko vrijeme, što je pripadao Celjskim grofovima i senjskim kapetanima (u 15. st.), Frankopani su ga držali do sredine 16. st., kad je nasljednim ugovorima prešao u vlast Zrinskih. Po njihovoj katastrofi zaplijenila ga je dvorska komora, pa je u državnoj vlasti ostao do sredine prošlog stoljeća, kad ga je dobila bribirska općina.

LIT.: E. Laszowski, *Gorski kotar i Vinodol*, Zagreb 1922. Z. D. i.

B. je bio jedan od devet utvrđenih gradova nekadašnje Vinodolske župe, koja se prostirala od Trsata i Grobnika do Novoga i Povila. Bribirsko područje zauzimalo je gornji i srednji tok Suhe Rječine s morskom obalom i sa Zagorjem i

(Fotografski arhiv Hrv. akademije)
BRIBIR U VINODOLU
Moćnik iz župne crkve (13. st.)

visokom ravni iznad te doline. Ispod bribirske tvrđave rano se razvilo veće naselje, kojemu je bilo središte podgrađe. U njemu je osnovana župa s crkvom sv. Petra i Pavla, a u okolini bilo je još nekoliko crkava, od kojih se spominju sv. Stjepan, sv. Ivan, sv. Mikula, sv. Martin i sv. Vid. Stoga se u Bribiru razvio duhovni život, koji se odrazio u organizaciji crkvenih bratstava. Poznato je iz Bribira »bratstvo crkve sv. Stipana«, kojemu se kvaderna nalazi u zbirci Hrvatske akademije. Na bijegu pred Turcima okupio se oko župne crkve bribirske za neko vrijeme u 15. st. i jedan dio modruškog kapto- la. Nekadašnjem bribirskom dominiju, posjedu Frankopana i

Zrinskih, a poslije različitih vlastelina, odgovara danas područje općine, kojoj je i dalje sjedište u Bribiru.

LIT.: Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1917; Vj. Klaić, *Krčki knezovi Frankopani*, Zagreb 1901; Đ. Šurmin, *Hrvatski spomenici*, I., Zagreb 1898. S. P.-e.

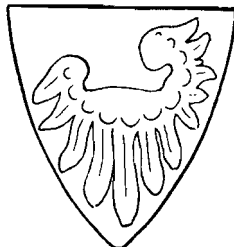
2. Selo 14 km sjeverozapadno od Skradina. Razbijeno selo se prostire oko važne raskrsnice puta Skradin—Benkovac s putom, koji vodi iz Vodica Tijesnog preko Kistanja u Knin. Na samoj raskrsnici se izgrađuje novi dio sela Bribirske Mostine. B. ima 1013 stan. (1931). J. R.-ć.

Sredovječna župa s istoimenim župskim gradom blizu donje Krke. Prvi je spominje car Porfirogenet oko 950 pod imenom *Βρεβέρια* između 11 hrvatskih županija (kasnije *comitatus Breberiensis*). Ime, prvobitno *Breber* ili *Brebir*, nosi župa po svome gradu, koji se uzdizao na 300 m visokom brdu pokraj puta Skradin—Benkovac. Nastao je na mjestu rimskog naselja Varvaria — odatle mu i ime — a pronašli su u njemu i tragove iz pretpovijesnog doba. Kao središte plemenske župe Šubića prelazi B. potkraj 12. st. u nasljedstvo županskog roda (→ Bribirski knezovi). Potkraj 13. st. podiže u njemu ban Pavao crkvu sv. Marije sa samostanom franjevacu; u toj se crkvi nalazila i grobnica Bribirskih. I poslije prelaska njihove glavne grane 1347 u Zrin zadržala je kliška grana župu do svog izumrća 1456, a tada je B. prema baštinskim ugovorima dopao Zrinske. Turska je opasnost dovela u B. 1514 Nikolu III. Zrinskoga, koji je tada uzeo s nekim plemenicima u zaštitu ondješnji samostan franjevacu. S padom Skradina i Ostrovice 1522/3 odlučila se i sudbina B.

LIT.: V. Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*, Zagreb 1897; P. Skok, *Prilog k ispitivanju hrvatskih imena mjesta*, II., NVJ., Zagreb 1913. J. Š.-k.

BRIBIR I SIDRAGA (Velika župa) → Hrvatska.

BRIBIRSKI KNEZOVI, jedan od najznatnijih hrvatskih rodova u srednjem vijeku, prozvan po tvrdom gradu Bribiru, središtu istoimene župe (v.) u sjev. Dalmaciji. Odvjetak su plemena Šubića, koje je živjelo u toj župi, a spominje se u vrelima od 1182. Kao najuglednija porodica u plemenu, poznata od 14. st. i pod imenom Banića (v.), uspjeli su učiniti čast plemenskog župana (berberiensis iupanus, berberistich) nasljednom u svojoj »hiži«. Povijesno značenje dobivaju od kraja 12. st., kada im je kralj dao bribirsku župu u nasljedno leno (možda oko 1193). Pretvorivši se tako u kraljeve kletvenike otuđili su se svome plemenu i zamijenili županski naslov kneževskim (comites Breberiensis), a već u početku 13. st. zavladao su prostranim područjem između Krke i Zrmanje. Općenito raspadanje plemenskog ustrojstva, koje je tek omogući- lo njihov uspon, pokrenulo je

GRB
KNEZOVA BRIBIRSKIH

odjednom različite interese i urodilo mnogim, dotle nepoznatim borbama. Odvajajući se od svojih plemenskih zajednica, pri čemu se nisu odricali ni silovitih sredstava, čitavi rodovi kao i pojedini mogućnici sukobili su se u težnji za što većom vlašću. A kako su bogatstvo, na kojem se ta vlast osnivala, mogle pružiti prije svega primorske općine, uvukli su i njih u vrtlog svojih borbi. Unutrašnji se razvitak općina veže otad najuže s događanjem izvan njihovih bedema, ali kraj oslabljene krune raste u njima i otpor protiv feudalnoga pritiska utirući put zajedničkom protivniku — Mlečanima.

Temelj svome kasnijem prvenstvu među hrvatskom vlastelom položili su Bribirski knezovi u borbi s moćnim knezom Domaldom. Taj prvi izraziti predstavnik oligar-

BAN PAVAO I. BRIBIRSKI
na raki sv. Šimuna u Zadru. Na njegovu se ovratniku nalazi natpis *Ban Pavl. I.*

hijske vladavine kod nas, koji nije uzmaknuo ni pred kraljevom vlašću, izgubi 1220/1 kneževsku vlast u Splitu; ondje je postao knezom *Višen*, brat bribirskog župana Miroslava i gospodar Zvonigrada na Zrmanji. Domaldov se napadaj slomio potkraj 1222 na otporu kraljevske stranke, koju je predvodio Višenov sinovac knez *Grgur I.* s bratom Stjepanom, a 1223 izgubio je Domald u korist brace zemljište od Krke do Zadra. Sukob, koji se nato pojavio među pobjednicima, završio je još iste godine nasilnom smrću Višena od ruke Grgurove. Put do kneževske časti u Splitu zatvorili su Grguru doduše sami građani izborom humskoga kneza Petra, ali je on svladao najzad 1227 i tu zapreku. U neprestanoj borbi i s Domaldom i s knezom Toljenom, nasljednikom Petrovim u Humu, održao se Grgur kao knez u Splitu do 1234, kada mu nestaje traga. On je kroz to vrijeme postao knez i u Šibeniku, gdje je tu čast preko dva desetljeća imao Domald, a njegov brat Stjepan izabran je za kneza u Trogiru. Suvremeni je arcaidakon splitski Toma zabilježio, da se u Hrvatskoj nije nitko mogao ponositi tolikom vlašću kao Grgur, ali napominje, da se njegova briga za Split ograničavala poglavito na traženje prihoda.

Smrću Grgurova sina Marka prešlo je starješinstvo u rodu na Stjepanova sina *Stjepka*. I on pripada kraljevoj strani; kao knez u Trogiru poduzima sve, da kralju Beli olakša bijeg pred Mongolima, a poslije kraljeva povratka ustaje protiv odmetničkog Splita, koji je 1244 uzeo za kneza bosanskoga bana Mateja Ninoslava. Kraljev odlučan uspjeh u toj borbi kao i ustrajno nastojanje hercega Stjepana iz roda Gut-Keled, da obnovi ugled krunice, potisnuli su doduše bibrirske knezove u granice njihove plemensštine, ali su im donijeli 1251 i ponovno priznanje nasljedstva u bibrirskoj župi. Primorske se općine nalaze otad kroz dvadeset godina pod neposrednom vlasti hrvatskoga hercega ili bana kao njihova kneza, a susjedna se vlastela moraju u najboljem slučaju zadovoljiti čašću potestata, zamjenika kneževa. Tek potkraj Stjepkova života, u potpuno izmijenjenim prilikama, kojima će oligarhijska vladavina dati doskora svoje obilježje, uspjeli su Bibrirski uspostaviti nekadašnju vlast. Od 1272 do Stjepkove smrti

dova« (od 1294). Ali ona je rasla i opadala s aktivnošću samih Anžuvina, a Pavlovo se stanovište jamačno očituje i u držanju primorskih općina, koje stoje nepokolebljivo uz Arpadovca Andriju III. Tek otvoreno zalaganje pape Bonifacija VIII. za Andrijina takmaca Karla Roberta učinilo je od 1297 pomalo kraj dotadašnjoj neodlučnosti. Napuljski je dvor predao 1292 Bibrirskima u nasljedstvo »sve ono, što se nalazi od granice hlivanjske župe do Senja, Gacke i Modruša, sa svim barunima, vazalima, gradovima, utvrđenim mjestima i selima, kao i svim otocima«. Isti je dvor priznao Pavlu 1295 i doživotnu bansku čast, ali je Andrija III. već 1293 poklonio Bibrirskima — na njihovu izričitu želju — cijelu »primorsku banovinu sa svima pravima, koristima i dohodcima banskim«. Bibrirski postaju tako neposredni zemaljski gospodari hrvatske banovine, koja se pretvara u njihovu porodičnu baštinu. Još potkraj 1298 nosi Pavao naslov *banus totius Chorvacie*, a već u početku travnja 1299 naziva se i *dominus Bosne*. Dalje

HEU GEMMA SPLENDIDA JACET HAC SUB PETRA
CUIUS VALORIS PERIIT NUNC IN FOSSA TETRA
MLADINUS MAGNIFICUS QUI CLISSIE FUIT
COMES SUI SOLA SPES CUR TAM CITO RUIT
GEORGII COMITIS MEMORIE BONE
NATUS ATQUE DOMINUS ALMESI SCARDONE
PROBITATIS TITULUS MORUM ET HONORIS
UT FLOS VERNANS DEFUIT VIR TANTI VALORIS
CROATORUM CLIPEUS FORTIS ET IPSE ERAT
INTER OMNES FORTIOR VOLENS SCIRE QUERAT
EIUS MORTEM IMPIAM CERNO PRO PECCATIS
SLAVONIE GENTIUM EVENISSE GRATIS
FLETE SLAVI NOBILEM NEPOTEM BANORUM
LARGAM VESTRAM COPIAM PACIS ET HONORUM
SIC PRECES ALTISSIMO DATE CREATORI
QUOD IPSE MISERICORS PARCAT PECCATORI
HIC ANNORUM DOMINI SUB CURSU MILLENI
TRECENI INSUPER ATQUE QUADRAGENI
OCTAUO SUB TEMPORE TRADITUS ET LIMO
IN CALENDIS MADI MENSIS DIE PRIMO
CUM BONA SUI MEMORIA MORS IPSUM VORAVIT
DEO REDDENS ANIMAM HIS MOX EXPIRAVIT.

JAO! ALEM SJAJNI ISPOD OVE PLOČE CRNE
LEZI SAD I USRED TMINE HRABRENOST MU TRNE,
SVIJETLI MLADEN, KNEZ I SLAVNI VLADAR KLISA GRADA,
ZASTO MLAD PREMINU, JEDINA SVOM PUKU NADA?
SIN KNEZ-JURJA, USPOMENE DOBRE VLASTELINA,
BJESE ON GOSPODAR OMIS-GRADA I SKRADINA,
ČESTITOSTI I ZNAČAJA UZORA NAM NESTA,
VRLI JUNAK, CVIJET PROLJETNI ŽIVJETI NAM PRESTA.
ŠTIT HRVATA ON NAM BJESE, VRIJEDAN NADA SVIMA,
PLEMENIT I SILAN, PRVI BRANIC MED PRVIMA.
PITAŠ LI ME, ZASTO SMRT GA NEVINA ZADESI?
JA SAD VIDIM: SLAVSKOG RODA UBISE GA GRIJESI!
PLAČITE, SLAVENI, SVIJETLOG UNUKA BANOVA,
ZALOG VAŠIH ČASTI, ZALOG MIRA, BLAGOSLOVA!
A SAD VAŠE PREVISNJEMU DIZ'TE MOLBE VRUČE,
NEK DARUJE GRJESNOM SVJETLOST MILOSTI MOGUČE.
TISUĆ TRISTA ČETRDESET OSMOG LJETA
GOSPODINA NAŠEG SA OVOGA POĐE SVIJETA,
U DAN PRVI SVIBNJA TIJELO OVDJE ZEMLJI DADE,
GROB NAM GA PROGUTA I UGRABI NASE NADE,
OVDJE BOGU DUŠU DADE, AL' MU SPOMEN DRAGA
MEĐU NAMA OSTADE, NA SVE VIJEKE BLAGA.

NATPIS NA GROBU MLADENA III. BRIBIRSKOG

Trogir, Stolna crkva sv. Ivana
(Preveo J. Barač, Novo doba, Split, Božić 1938)

1274 proširili su svoj utjecaj na Šibenik, Trogir i Split; u potonjem knezuje 1273 najstariji Stjepkov sin Pavao I., koji ima i čast primorskog bana.

Društveni je preobražaj već u punom jeku; polažu se temelji budućem staleškom poretku, ali njegovo rađanje prate brojne pojave bezvlašća, i tek se postepeno probijaju novi oblici vlasti. Još jednom pokušavaju banovi Joakim Pektar i Nikola ići stopama svog oca, hercega Stjepana, i s ojačanom vlašću kralja donijeti zemlji mir. S Pektarovom smrću 1277 i povlačenjem Nikolinim 1280 gasne i taj posljednji proplamsaj kraljevske moći, a nešto kasnije poduzima Pavao vlastiti pokušaj rješenja. On je otad pa do smrti 1312 hrvatski ban, a u gradovima preuzimaju kneževsku vlast njegova braća: Mladen I. u Splitu, Juraj I. u Šibeniku i Trogiru. Uporedo s ogorčenom borbom između slavonskih velikaša potkraj 70-ih godina napadaju Mlečani Omiš, koji najzad i osvajaju (vjerojatno 1280). Borba se za to gusarsko gnijezdo produžila do 1287, kada su Mlečani naišli odjednom na otpor bana Pavla; otad se Omiš nalazi u vlasti Bibrirskih, a značenje toga posjeda, kojim su oni znatno proširili svoj prodor do mora, očituje se i u naslovu »omiških knezova«, koji im 1290 daje papa. Još uvijek je hrvatska obala sapeta obručem mletačke pomorske sile; Mlečima pripadaju otoci i Zadar, a lađe Bibrirskih i njihovih podanika smiju ploviti u pravcu Mletaka samo do crte, koja spaja Ankonu s otokom Unijem kod Cresa.

Posljednje desetljeće arpadovske vladavine donijelo je Bibrirskima svojom, još uvijek ponešto suzdržljivom, dinastičkom borbom novi porast moći. Njihova je sklonost prema napuljskom dvoru bila nesumnjiva, a osobito je značajna bila za djelatnost Jurja, »kneza primorskih gra-

širenje njegove vlasti u Bosni pripada završnom odsjeku borbe za baštinu Arpadovića (→ Bosna i Hercegovina. Povijest). Inače je dolazak mladoga Karla Roberta u Hrvatsku 1300 donio Bibrirskima, koji su taj dolazak omogućili, tek neznatnu promjenu.

Sa širokom zemljišnom osnovom, koja se prostirala od Kapele do Neretve i Drine, ban Pavao radi još na tome, da »skući slobodna plemena hrvatska i da im oduzme sva utvrđena mjesta« (Klaić), a da razbije i mletački obruč. Potonja je zadaća prelazila njegove mogućnosti; snaga se Bibrirskih nalazila na kopnu. Ustanak Zadra, koji je 1311 doveo njihovu moć do vrhunca, nije oslabio Venecije. Pavao je za vrijeme borbe 1312 umro, a njegov sin Mladen, izabran od pobunjenih Zadrana knezom, morao je 1313 napustiti neravnu borbu.

Mladen II. (u vrelima češće *Mladin*) naslijedio je s banskom časti i neprijateljstvo Mlečana, koje se s vremenom razvilo u promišljen rad na njegovu uništenju. Tvrdi logiku političkih odnošaja i njihovih protivnosti nije mogla ublažiti ni osobita počast, koju su Mlečani doskora iskazali Bibrirskima; oni su ih — na njihovu molbu — primili među građane. Svoj uzmak u pitanju Zadra potkrijepio je tako Mladen 1314 »prisegom vjernosti i pokornosti, kako su to činili i čine i drugi vjerni Mlečani«. Ti su događaji odjeknuli u primorskim općinama; Split je uzeo Mlečanina za potestata, a Trogir, koji je 1315 prognao svoga kneza, Mladenova štićenika, mogao je do kraja prkositi banovim zahtjevima zahvaljujući samo potpori mletačkoga brodograditelja. Mladen je doduše svladao nevjeru krbovskih Kurjakovića i kneza Nelep'ca, koji su se 1316/17 pridružili slavonskom banu Ivanu u njegovu sukobu s Mladenom. Sve je to navješćivalo oluju, kojoj se nije dalo izbjeći. Tek